

המב"ם על פרשת דרכים:

המערכה בין המלחמות 2013-2023 – מה הלאה?

עפר שלח וכרמית ולנסי

המב"ם על פרשת דרכים
המערכה בין המלחמות 2013-2023 –
מה הלאה?

עפר שלח וכרמית ולנסי

המב"ם על פרשת דרכים המערכה בין המלחמות 2013-2023 – מה הלאה?

עפר שלח וכרמית ולנסי

המכון למחקרי ביטחון לאומי

משלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006. למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר, והשנייה – לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהלי המטרה של המכון למחקרי ביטחון לאומי הם דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת קהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שלדעתו ראויים לתשומת הלב הציבורית ושומר על מדיניות נוקשה של אי-משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד, ואינן משקפות בהכרח את העמדות של המכון, של נאמניו או של האישים ושל הגופים התומכים בו.

עורכת הסדרה: ד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקר, המכון למחקרי ביטחון לאומי
עריכת לשון והגהה: מירה ילין
הביא לדפוס: עמר ויקסלבאום, המכון למחקרי ביטחון לאומי
עיצוב גרפי: מיכל סמו קובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
עיצוב העטיפה: שי ליברובסקי, המכון למחקרי ביטחון לאומי
תמונת העטיפה: דובר צה"ל

המכון למחקרי ביטחון לאומי
חיים לבנון 40
ת.ד. 39950
רמת-אביב
תל-אביב 6997556

info@inss.org.il
<http://www.inss.org.il/he>
ISBN: 978-965-92972-7-6

תקציר מנהלים

“המערכה בין המלחמות” (מב”ם) היא כינוי רשמי במערכת הביטחון לסדרת הפעולות ההתקפיות שביצעה ישראל על אדמת סוריה (בעיקר) ובמקומות אחרים בעשור האחרון. מה שהחל כפעולות נקודתיות, שנועדו למנוע העברת נשק מתקדם מסוריה המתפוררת לארגון חזבאללה בלבנון, התפתח לכדי מערכה נרחבת בהיבט הפיזי והגיאוגרפי, שאף עוגנה כחלק מתפיסת ההפעלה הצבאית, כולל במסמכי אסטרטגיית צה”ל.

ואולם השינויים האזוריים – התייצבותו של משטר אסד, הפשרת היחסים בין איראן ליריבות ותיקות והמשך התרחקותה של ארצות הברית מהאזור – מעלים את השאלה אם האפקט הכולל של פעולת המב”ם אכן עודנו פועל לטובת ישראל, במישורים שמעבר לפגיעה פיזית באויב. לראיה, היווצרותו של “ציר התנגדות” בהובלה איראנית הפועל באופן הדוק מבעבר נגד ישראל, שעל פי הניתוח התרחבות המב”ם דווקא סייעה ליצור ולגבש אותו, עד כדי התגברות משמעותית של סכנת העימות הרב־זירתית והבו־זמני עם אויבים שונים. במב”ם באו לידי ביטוי באופן מרשים היכולות החדשות של צה”ל בתחומי המודיעין המדויק, הפעולה האווירית והחשאית, הסייבר ועוד. ואולם מלקחי העבר עולה כי דווקא להתמקדות ביכולות אלה יכול להיות אפקט שלילי במספר תחומים: המב”ם מחייבת אמצעים יקרים וקשב פיקודי רב יחסית, הנגרע ממשימות אחרות של צה”ל, ובראשן ההתכוננות למערכה כבדת משקל. דרכי הפעולה במב”ם – עושר מודיעיני בלתי מוגבל כמעט, פיקוד מרכזי ועודף של יכולות המוקדשות לביצוע מדויק – מנוגדות לאופי הפיקוד והפעולה שיידרשו לשנות למערכה משמעותית, וקיים חשש (גם הוא על פי ניסיון העבר) שיהיה לפיקוד ולכוחות קושי להסתגל לתנאיה של מערכה כזו.

במסמך זה נבחנים ההיסטוריה של המב”ם, שורשיה כתפיסת הפעלה, התרחבותה בעקבות הצלחת הפעולה, תפיסתה לאורך השנים על ידי היריבים השונים והרלוונטיות שלה במלאת עשור לתחילתה. נוסף על כך נבחנת השפעתה של המב”ם על מוכנותו של צה”ל למלחמה רבתי ועל הסיכוי להידרדר אליה באופן בלתי מתוכנן על ידי מי מהצדדים.

המסקנה מכל אלה היא כי המב"ם בתצורתה הנוכחית מיצתה את מרב יעדיה, ואף גרמה לתוצאות שליליות לא מכוונות שעוצמתן הולכת וגוברת. לאור זאת מוצעות המלצות להמשך, שעיקרן:

- א. לבחון לעומק את מטרות המב"ם, הישגיה וכיווני הפעולה בעתיד, תוך בחינת השינויים המתחוללים במערכת האזורית והבינלאומית והגדרת מצב סיום למערכה.
- ב. למקד את פעילות המב"ם אך ורק במטרות ראויות של התעצמות האויב, בדגש על חזבאללה, ולא להעצים יתר על המידה סמלים כמו "התבססות איראנית בסוריה".
- ג. לבחון את המצב בסוריה לאשורו ולעצב דרכי פעולה שונות מול האזורים השונים בשטחה. בהקשר זה יש לקיים חשיבה מחודשת על התועלת הטמונה בתקיפת יעדי משטר אזרחיים.
- ד. להכין את צה"ל לתרחיש של מערכה רב-זירתית, תוך בחינה מעמיקה של יכולותיו וחיידוש תשומת לב להיבטים שהוזנחו (בפרט בצבא היבשה). במקביל לשדר בהתעצמות, בהתבטאויות ובפעולה בשטח שישראל אינה חוששת ממערכה כוללת ואינה מוכנה להתיישר לפי "הקווים האדומים" שקובע האויב.
- ה. לעצב ולהפעיל באזור דרכי השפעה לא-אלימות, חשאיות ומדיניות, בייחוד בסוריה ובלבנון.
- ו. לגבש קואליציות אזוריות ועולמיות שיהוו משקל נגד ל"ציר ההתנגדות" ולקשר שלו עם רוסיה וסין, ויסייעו למטרה המדינית הקריטית של חידוש העניין והמעורבות של ארצות הברית באזור.
- ז. לחקור את דרכי הלמידה ואת עיצוב התפיסות בצה"ל ולבחון עד כמה הן מושפעות מהצלחות נקודתיות של הפעלת כוח ושימור הישגים, ולא מהתבוננות מפוכחת לעבר העתיד.

תוכן העניינים

3	תקציר מנהלים
7	הקדמה
9	המב"ם בראי ההיסטוריה של צה"ל והשתנות התפיסה של האויב
9	המב"ם והביטחון השוטף – שינוי או המשך?
10	המערכה הראשונה בין המלחמות – פעולות התגמול
11	מאבק נגד יכולות – לתכליות ספציפיות ובאמצעים חשאיים
12	השינוי במאזן הכוחות ו'המהפכה בעניינים הצבאיים'
14	השתנות האויב – מתפיסת הכרעה למערכה מתמשכת
17	השלב הראשון: ממלחמת האזרחים בסוריה ועד כניסת רוסיה לזירה
18	התגבשות תפיסת המב"ם בצה"ל – מפעולה מזדמנת לתפיסה מערכתית
19	חזבאללה בשנים הראשונות: דגש על הלחימה בסוריה
21	הגדרת הקווים האדומים והשפעתם
21	פרויקט הדיוק ופרשת 'שמש חורפית' – הקווים האדומים במבחן
25	השלב השני: מכניסת רוסיה לזירה עד 2018
26	המעורבות הרוסית בסוריה ותחילת המערכה נגד ההתבססות האיראנית
26	בשטח המדינה
28	אסטרטגיית צה"ל 2018
30	שלב זה של המב"ם בעיני ציר ההתנגדות
33	השלב השלישי: המטרה – איראן ושלוחיה
34	השינוי בתקיפות המב"ם בסוריה – 2022-2023
37	השתנות האויב: "המב"ם שכנגד"
39	התחזקות ציר ההתנגדות
41	התפתחותה של סכנת העימות הרב־זירתית
43	המב"ם וצה"ל
43	השפעת המב"ם על המוכנות למלחמה
46	מסקנות והמלצות

הקדמה

בתחילת שנת 2023 מלאו עשר שנים לתקיפה הראשונה המיוחסת לישראל בשטח סוריה, במסגרת מה שזכה לכינוי "המערכה בין המלחמות" (מב"ם). מה שהחל כתקיפות נקודתיות מועטות, שנועדו למנוע העברת נשק מתקדם לחזבאללה, התפתח עם השנים למערכה מתמשכת ומתעצמת בסוריה ומחוצה לה, שהפכה למוקד מרכזי של פעילות וקשב בצה"ל. עם הזמן התפתחה המב"ם הרבה מעבר למטרותיה הראשוניות – מניעת התעצמות חזבאללה בנשק מתקדם, ומאוחר יותר פגיעה בהתבססות של שלוחי איראן בסוריה. אמירות שונות של הדרג המדיני וצמרת הצבא אף ייחסו לה משמעות אסטרטגית וראו בה צורת לחימה חדשה ורבת חשיבות, המביאה לידי ביטוי את יתרונותיה של ישראל ומשפרת מאוד את מעמדה האסטרטגי.

ואולם גם האויב לומד את לקחי המב"ם ומשתנה בהתאם, ולאחרונה אף פיתח מעין "מב"ם שכנגד", המנותחת במסמך זה. בה בעת חלו תמורות משמעותיות בתמונה האזורית, בעקבות כניסת הרוסים לסוריה וההתייצבות משטר אסד בדמשק, המשך הנסיגה האמריקאית מהאזור, ולאחרונה אף עליית קרנה של איראן והיווצרות "ציר התנגדות" לישראל, תוך הידוק הקשרים בין איראן וחזבאללה לבין ארגוני הטרור בעזה וביהודה ושומרון. גם "עידן הדטאנט" האזורי, שבא לידי ביטוי בהתחממות היחסים בין יריבות ותיקות ומרות (איראן וערב הסעודית, איראן ומצרים) ובשובה של סוריה לליגה הערבית, מחייב בחינה של ממש לגבי מדיניות הפעלת הכוח הישראלית.

הדעות בתוך מערכת הביטחון עצמה חלוקות באשר להשפעת המב"ם על מוכנותו של צה"ל למלחמה ובפרט למתאר של עימות רב-זרתי, שהוא הבסיס לעיצוב התוכנית הרב-שנתית לבניין הכוח שמוביל הרמטכ"ל, רב-אלוף הרצי הלוי. יש מי שרואים במב"ם מערכה שיטתית של גריעת יכולות מן האויב, שתשפר את מצב הפתיחה של מערכה עתידית; אחרים מצביעים על כך ש"הקווים האדומים" של המב"ם, שעליהם שומרת ישראל בקפדנות, שוחקים את הרתעתה כלפי האויב (בייחוד חזבאללה), וטוענים שדרכי הפעולה של המב"ם אינן עולות בהכרח בקנה אחד עם הכנתו של צה"ל למתאר של מערכה כוללת.

במלאת עשר שנים למב"ם הגיעה העת לבחון באופן יסודי את התפתחות המערכה, את מצבה הנוכחי, את הישגיה האמיתיים ובעיקר את השפעת ההתמקדות במב"ם על מצבה האזורי של ישראל ועל מוכנותו של צה"ל למלחמה.

הבחינה במסמך זה נעשתה בדרך של חקירת הגנאולוגיה של המב"ם, החל משורשיה בתפיסת ההפעלה של צה"ל מראשיתו ועד התפתחות הפעולות מאז 2013 והדרך שבה תפסו אותן היריבים – חזבאללה, סוריה ואיראן. כמו כן נבחן השינוי המשמעותי שחל מאז ראשית 2023, כאשר האויבים השונים משנים את תפיסתם לגבי האירועים וסביבת הפעולה. בחלקו האחרון של המסמך מופיעים לקחים וכן המלצות שיש בהן משום שינוי בולט של המדיניות הקיימת. עיקרן הוא מיקוד הפעילות הקינטית בהיבטים קריטיים של התעצמות האויב, תוך ויתור על מטרות רחבות יותר ועיצוב דרכי פעולה לא-קינטיות, מדיניות ואחרות, להשגת המטרות של ישראל בסוריה ובלבנון – שכשלעצמן אינן מוגדרות דיין. זאת ועוד, יש להכין את צה"ל לתרחיש של עימות רב-זירתי ולשדר במוכנות ובמעשה כי ישראל אינה חוששת ממנו. במישור המדיני יש להתמקד ביצירתן של קואליציות אזוריות ועולמיות שיהוו משקל נגד לעוצמתה העולה של איראן, לגיבוש ציר ההתנגדות ולקשר המתהדק שלו עם רוסיה וסין.

המב"ם, עם הצלחותיה האופרטיביות והרמה הגבוהה של מודיעין ופעולה אווירית שהופגנה בה, מיצתה את רוב תועלתה בתצורתה הנוכחית; יש לגבש מדיניות ריאלית ודרכי פעולה אחרות כדי לשפר את מעמדה של ישראל ולהכין אותה בצורה טובה יותר לאפשרות של עימות – דבר שאולי יסייע למנוע אותו.

המחברים מבקשים להודות למנהל המכון לביטחון לאומי, אלוף (מיל') תמיר הימן, על התמיכה והעצות בכתיבת מסמך זה. אנו מודים גם לגורמים הבכירים בעבר ובהווה במערכות האופרטיביות העוסקות במב"ם, שעיימם נערכו שיחות רקע לצורך הכתיבה, ואשר אינם מצוטטים במסמך ואינם מוזכרים בו בשמם. תודה לד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקר במכון, ולצוותה על ההערות וההארות.

המב"ם בראי ההיסטוריה של צה"ל והשתנות התפיסה של האויב

המב"ם והביטחון השוטף – שינוי או המשך?

המב"ם העסיקה את הפיקוד הצה"לי באופן גובר בעשור האחרון והייתה גם זירה שבה חש צה"ל, שהתקשה להציג הצלחות שאין לערער עליהן בעימות עם חמאס ברצועת עזה או עם חזבאללה בלבנון, תחושה של הישג מהותי. רב־אלוף (מיל') גדי איזנקוט, שבימיו כרמטכ"ל (2015–2019) רבו מאוד התקיפות של צה"ל מחוץ לגבולות ישראל, ובפרט בסוריה, ביטא זאת בין השאר בראיון סיום תפקיד ל'ניו יורק טיימס'¹.

איזנקוט ואחרים הציגו את המב"ם גם כחידוש בפעולתו של צה"ל, המתאים אותה לצרכים של זמננו ומשנה את החלוקה המסורתית של פעולת הצבא ל"שגרה" ו"מלחמה". במאמר שפרסם טען איזנקוט כי "המב"ם מהווה שינוי יסודי בפעולת הביטחון של ישראל בשלוש־עשרה השנים האחרונות, והיא אחד הגורמים העיקריים לתקופה המתמשכת של שקט יחסי שממנו נהנתה המדינה בגבולה הצפוני"².

הטענה השנייה בציטטה זו תידון בהמשך, ואולם גם הטענה הראשונה, שלפיה מדובר בשינוי יסודי בפעולת הביטחון של ישראל, ראויה לבחינה. תת־אלוף ערן אורטל, מפקד 'מרכז דדו לחשיבה צבאית בין תחומית' – גוף פנים־צבאי – טען כי "המב"ם אינו אלא צורה חדשה, מקורית ומלאת חיוניות ככל שתהיה, של יסוד תורת הביטחון – הביטחון השוטף"³. זה אינו דיון תאורטי אלא חלק חשוב בבחינה חסרת פניות של המב"ם, התפתחותה ומידת הצלחתה, כבסיס לשאלה "מה הלאה?". כדי להחליט לאן הולכים מכאן יש לבחון

Bret Stephens, "The Man Who Humbled Kassem Suleimani", *New York Times*, January 12, 2019. <https://tinyurl.com/2trhss57>

Gadi Eisenkot, Gabi Siboni, "The campaign Between the Wars: How Israel Rethought Its Strategy to Counter Iran's Malign Regional Influence", The Washington Institute, September 2019. <https://tinyurl.com/mb568uy4>

ערן אורטל, **המלחמה שלפני – סיפור השתנות של צה"ל** (משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2022), 163.

היטב מנין באנו ולשאול עד כמה הובילה המחשבה האסטרטגית את הפעולה, או שמא להיפך – כפי שקרה לא פעם בתולדות ישראל.

המערכה הראשונה בין המלחמות – פעולות התגמול

מאז ומתמיד פעל צה"ל באוריינטציה התקפית, שראתה את ההתקפה כהגנה הטובה ביותר. תפיסה זו באה לידי ביטוי במערכות הגדולות, ולא פחות מזה בביטחון השוטף. משה דיין, רמטכ"ל מערכת סיני ושר הביטחון במלחמות ששת הימים ויום הכיפורים, ניסח את האתוס הזה בביורו: "הצבא הישראלי אמנם נקרא 'צבא הגנה' אבל אין הוא צבא הגנתי [...] במילים פשוטות: צבא ההגנה לישראל הינו צבא התקפתי אגרסיבי מובהק בחשיבה ותכנון וביצוע, וזה במוח עצמותיו ורוחו".⁴

במסגרת הביטחון השוטף אתוס זה בא לידי ביטוי בפעולות התגמול בשנות ה-50: לא פחות משהייתה בהן תגובה לפעולות הרצח שביצעו מסתננים משטחי ירדן ומצרים, הן שימשו דרך להכנת רוח צה"ל, יחידות החי"ר המעולות שלו ומפקדיו למערכה הבאה. הפיקוד הצבאי קשר את פעולות התגמול גם ליסוד ההרתעה בתפיסת הביטחון, שנועדה להרחיק את סבב הלחימה הבא, אשר נתפס כבלתי נמנע. ההרתעה התבססה על עוצמתו הנגלית של צה"ל ועל מדיניות של ענישה על פעולות עוינות.

בהרצאה שנשא משה דיין בפני קציני צה"ל (ששמה, "פעולות התגמול כאמצעי להבטחת השלום", מעיד על הדרך שבה נתפסו פעולות אלה), הוא הגדיר את מטרתן במילים "עונש והתראה" והוסיף: "לניצחונותינו ולכישלונותינו בקרבות זעירים לאורך הגבול ומעברו נודעת חשיבות רבה בהשפעתם על 'הביטחון השוטף', על הערכת הערבים את כוח ישראל ועל אמונת ישראל בכוחה [...] יש בכוחנו לקבוע מחיר גבוה לדמנו. מחיר יקר מכדי שיהיה ליישוב ערבי, לצבא הערבי ולממשלה ערבית לשלמו [...] הכרעות לאי-הסתכסכות עם ישראל תבואנה רק אם יהיה לערבים יסוד להניח, שאחרת ייתקלו בתגובות חריפות ויגררו אותנו לסכסוך אשר בו תהיה ידם על התחתונה".⁵

4 דברי שר הביטחון בכנס סגל הפיקוד הכללי של צה"ל עם שרי הממשלה לסיכום המערכה במלחמת ששת הימים, בתוך: עמי גלוסקא, **אשכול, תן פקודה!** (הוצאת משרד הביטחון, 2004), 50.

5 משה דיין, "פעולות התגמול כאמצעי להבטחת השלום", אתר מט"ח, 1955.

<https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10856>

מאפייניהן של פעולות התגמול כרכיב מרכזי במדיניות הביטחון השוטף, מראשית שנות ה-50 ועד מלחמת ששת הימים ואף אחריה, מזכירים מאוד את ההתייחסות הצה"לית למב"ם: אתוס התקפי והעברת הלחימה לשטח האויב; הפעלת יחידות מעולות לשם הצלחת הפעולה וכאמצעי לבניית יכולות לצבא כולו לקראת מלחמה עתידית; יצירת הרתעה אצל האויב הנחשף ליכולת הפעולה של צה"ל; ומאמץ – לפחות מוצהר – לפעול "מתחת לסף המלחמה". כל אלה אמורים להרחיק את המלחמה הבאה ולהעניק לישראל עמדת פתיחה טובה יותר, אם תתרחש.

מאבק נגד יכולות – לתכליות ספציפיות ובאמצעים חשאיים

שמן של פעולות התגמול העיד על הצדקתן לצורכי פנים וחוץ: הן הוצגו ונתפסו כתגובה למעשי הרצח של מסתננים או להתגררויות מצד האויב. ישראל לא עסקה כמעט בניסיון כוחני למנוע מן האויב יכולות, בעיקר משום שהיה ברור כי פעולה כזו אכן תביא למלחמה. היוצאים מן הכלל היו מקרים שבהם נוצרה אפשרות שהאויב יצטייד בנשק "שובר שוויון", המטיל איום מסוג אחר על העורף הישראלי. במקרים כאלה פעולות הסיכול של ישראל היו חשאיות, או מבצעים מיוחדים ונקודתיים.

דוגמה בולטת ראשונה הייתה פרשת המדענים הגרמנים שפעלו במצרים בראשית שנות ה-60 ופיתחו טילי קרקע-קרקע ארוכי טווח. המוסד פעל נגדם בדרכים שונות, חלקן כוחניות (מעטפות נפץ) וחלקן מבצעי השחרה, כלומר פרסום ידיעות על פעולות המדענים בכלי תקשורת בישראל ובעולם, וכן נעשו מאמצים מדיניים מול ממשלת גרמניה, וזאת במסגרת 'מבצע דמוקלס'.⁶ בהקשר הגרעיני, במבצעים צבאיים הושמדו הכור 'אוסיראק' בעיראק ב-1981 והכור הגרעיני שנבנה בדיר א-זור בסוריה ב-2007.

6 המרכז למורשת המודיעין (מל"מ), מבצע "דמוקלס" המדענים הגרמנים במצרים. <https://tinyurl.com/2a2e86xy>

השינוי במאזן הכוחות ו'המהפכה בעניינים הצבאיים'

עם הזמן השתנה המצב האסטרטגי מעיקרו. גבולותיה של ישראל הפכו לגבולות של שלום (מצרים וירדן), ובאחרים התקיים מצב של שקט מוחלט כמעט (סוריה עד 2011) ותקריות מועטות יחסית (לבנון). אויביה הקרובים של ישראל הפכו ממדינות וצבאות סדירים לארגוני טרור וגרילה, וזירת הקרבות הפכה בהדרגה משטחי תמרון למרחב אורבני שבו מתגוררים אזרחים.

המגמות הטכנולוגיות בשני הצדדים יצרו אסימטריה ששינתה עד מאוד את הפרמטרים של המערכה. ישראל נהנית מיתרון עד כדי חד-צדדיות מוחלטת בפלטפורמות אוויריות ומשורינות, מודיעין ואש מדויקת, ופיתחה תורות לחימה שהושפעו מן 'המהפכה בעניינים הצבאיים' (Revolution in Military Affairs – RMA)⁷ – שם כולל לשינויים הדרמטיים בפני המלחמה בעקבות התמורות שחלו בנשק מדויק וארוך טווח, מחשוב ורשתיות.

השינויים שחלו בבניין הכוח ובהפעלתו בצה"ל בעשורים האחרונים בנו למעשה את היכולת ואת תפיסת ההפעלה, שלימים באו לידי ביטוי במב"ם: הדגש על מודיעין מטרות באיכות גבוהה, המאפשר פגיעה מדויקת וממוקדת; הפעולה האווירית (להבדיל מהפעולה הקרקעית בפעולות התגמול ובמבצעי הפשיטה בירדן ובמצרים, ואחר כך בלבנון), המאפשרת הרחבת טווח הפעולה, דיוק בפגיעה והימנעות מנפגעים בקרב כוחותינו; והנשק המדויק, המאפשר הימנעות ככל האפשר מפגיעה בבלתי מעורבים ואף פגיעה באנשים בכלל.

במובן זה פעולות המב"ם העצימו מגמות שהלכו והסתמנו בפעולתו של צה"ל כולו, כולל במערכות בלבנון וברצועת עזה במאה ה-21: הדגש על פעולה אווירית, מודיעין ופעולה חשאית, וחוסר הרצון להפעיל כוחות יבשתיים; התפיסה שלפיה אין לישראל עניין במערכה בעצימות גבוהה – ובתוך כך הימנעות מהגדרת הכרעת האויב כמטרה ללחימה – ולכן יש להימנע ממנה כמעט בכל מחיר; וההטיה לטובת פתרונות טכנולוגיים. כל אלה באו לידי ביטוי בפעולות המב"ם, ממש כשם שפעולות התגמול והפשיטות ביטאו את רוחו של צה"ל ואת דרך הפעולה העתידית שלו במערכות הגדולות עד 1982 – מלחמת לבנון הראשונה. במקביל ובהתאם, בצה"ל ירדה קרנה של "כת האופנסיבה" (מונח שנטבע בשעתו כדי לתאר את הדגש על ההתקפה בחשיבה הצבאית לפני מלחמת העולם הראשונה), שהוחלפה בדגש על פעולה מנגד באמצעים מתקדמים והימנעות ככל האפשר מאבדות. כדבריו של

Colin S. Gray, *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and The Evidence of History* (London: Frank Cass, 2004).

ד"ר אבי קובר, "התפתחה בצה"ל 'כת הטכנולוגיה', שנשענה על האמונה שבכוח המצאי חסר התקדים של כלי נשק מדויקים, ארוכי טווח ובעלי עוצמת הרס גדולה, דומיננטיות במידע ואמצעים חדשים של שליטה ופיקוד, אפשר מעתה לפזר במידה דרמטית את ערפל הקרב, להקטין את מספר האבדות ואת הנזק האגבי, ולהרוג מבלי להתעמת עם האויב פנים אל פנים"⁸.

ישנה טענה רווחת כי "כת האופנסיבה" מבוססת על הנטייה לצאת למלחמה כפתרון לבעיות ביטחוניות,⁹ תפיסה שאכן שררה בישראל בשנות ה-50 וה-60. "כת הטכנולוגיה" היא במובן זה תוצאה של הרתיעה ההולכת וגוברת ממלחמות כיבוש ומהפעלת תמרון קרקעי – ובצד זה שימור של האוריינטציה ההתקפית של צה"ל. צה"ל נשאר צבא המעדיף התקפה על הגנה, אבל מבצע אותה בדגש על פעולה מנגד (stand off) ולא על תקיפה החותרת למגע קרוב עם האויב (stand in) – הן בהיבט של הפעלת כוחות הקרקע והן בהיבט הפעולה האווירית, המסתמכת יותר ויותר על נשק מדויק מרחוק ועל טיסה מחוץ לאיום הטילים.

בה בעת נוצרו בגבולותיה של ישראל "אזורים אפורים" – לפי הגדרה של חוקרי מכון CNAS (Center for a new American Security) האמריקאי: זאת הן במובן הפיזי (אזורים ללא משילות של ממש כמו סוריה מאז פרוץ מלחמת האזרחים ב-2011), והן באופיו של האויב (ארגוני צבא/טרור/גרילה כדוגמת חזבאללה או חמאס).¹⁰ אזור אפור כזה הוא במובנים רבים גם יהודה ושומרון, שבו פועל עיקר הכוח של צה"ל בפעילות מבצעית יום-יומית. בשטח זה נוצרה אסטרטגיית "כיסוח הדשא" – מונח שתחילתו בתפיסת פעולה של אוגדת איו"ש בשנים שלאחר מבצע 'חומת מגן' (2002).

לדברי אפרים ענבר ואיתן שמיר, "כיסוח הדשא" הוא "אסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים". במצב כזה, הם כותבים, "השימוש בכוח לא נועד להשיג יעדים פוליטיים בלתי אפשריים, אלא לצמצם ככל האפשר את יכולתו של האויב להסב נזק לישראל. לאור העובדה שקשה מאוד להשפיע על התנהגותם של גורמים לא-מדינתיים קיצוניים, כל שישראל יכולה לקוות להשיג בשימוש בכוח הוא הרתעה זמנית.

8 Avi Kober, *Practical Soldiers: Israel's Military Thought and Its Formative Factors*, (Brill, 2015), xii.

9 Stephen van Evera, "The Cult of the Offensive and the Outbreak of the First World War", *International Security* 9, No. 1, (Summer 1984): 58-107.

10 Nicolas Heras, "Gray Zones in the Middle East", Center for New America Securities, September 18, 2017. <https://tinyurl.com/ycks86ud>

לפיכך אימצה ישראל אסטרטגיה צבאית סבלנית של התשה, שנועדה בראש ובראשונה לפגוע ביכולות האויב.¹¹

אלוף (מיל") ניצן אלון, לשעבר ראש אגף המבצעים בצה"ל, תיאר זאת במאמר שכתב עם דנה פרייזלר-סוירי כך: "בתוך הבט"ש ביהודה ושומרון מתקיימת באופן מובהק בשגרה מערכה למניעת התעצמות, למניעת התפתחות של איומים עתידיים, ליצירת הרתעה וכדומה. פעולות הסיכול ו'כיסוח הדשא' הן במהותם מב"ם".¹²

כלומר, השינוי באופי האויב והמלחמה הביא את ישראל ואת צה"ל לגבש שינוי מעמיק בדרך הפעולה ובדגשים בבניין הכוח. מה שלא השתנה הוא הנטייה לראות בפעולה הנמשכת (בט"ש או מב"ם) לא רק את הדרך לשפר את מצבה של ישראל בשגרה אלא גם להביא אותה למערכה, אם וכאשר תתרחש, בתנאים הטובים ביותר ולאחר ההכנה המתאימה ביותר.

השתנות האויב – מתפיסת הכרעה למערכה מתמשכת

לכל השינויים בפעולת ישראל היו מקבילים אצל אויביה. עם השתנות האויבים עצמם (ממדינות בעלות צבא לארגונים תת־מדינתיים שדפוס פעולתם היברידי) והאפשרויות החדשות שנפתחו בפניהם בשל ההתקדמות הטכנולוגית, גם אצלם נוצרה גרסה מקבילה של המהפכה בעניינים הצבאיים, והתפתחו תפיסות שאפשר לראות בהן מב"ם משלהם. לקראת סוף שנות ה-90 רוב גורמי הכוח במזרח התיכון כבר היו בעיצומו של תהליך

אינטנסיבי, שבסופו גיבשו תפיסת לחימה המושתתת על שלושה עקרונות:¹³

הראשון – שיפור יכולת הספיגה במטרה לאפשר אורך נשימה ושימור כוח. זאת בעיקר עקב הבנה בדבר קטלניותו של החימוש המונחה המדויק והשינוי שיצר בשדה הקרב.¹⁴ שיפור השרידות הושג באמצעות שימוש במיגון (בונקרים ובעיקר מנהרות), הסוואה והונאה,

11 אפרים ענבר, איתן שמיר, "כיסוח הדשא" – האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתורים, מרכז בגין-סאדאת באוניברסיטת בר־אילן, 2013, 5.

<https://tinyurl.com/ycxpn4ff>

12 ניצן אלון ודנה פרייזלר-סוירי, "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב – המערכות שבין המלחמות בצה"ל (המב"ם)", **בין הקטבים** 22–23, (2019): 26. <https://tinyurl.com/2p8ze8hn>

13 איתי ברון וזכרמית ולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", **מערכות** 432 (אוגוסט 2010). <https://tinyurl.com/2s43yajt>

14 על ספיגה כעיקרון מרכזי בתפיסה האסטרטגית: שם, ה"ש מס' 32; ה"ש מס' 36.

פיזור של הכוח הצבאי, טשטוש מכוון בין מתקנים ואמצעים צבאיים לאזרחיים ובאמצעות ניהול המלחמה במרחב אורבני, רווי באזרחים ובגורמי תקשורת.

לשרידות סייע גם השימוש באמצעי לחימה דלי חתימה (דוגמת טילים אישיים נגד טנקים ונגד מטוסים ורקטות קרקע-קרקע); בכוחות שיש להם חתימה נמוכה (קומנדו, חי"ר, לוחמי גרילה, כוחות פרה-צבאיים, מחבלים מתאבדים), ובאימוץ שיטות לחימה המאפשרות לשמור על חתימה כזו (בעיקר טרור וגרילה).

במסגרת זו הושם דגש רב על התמודדות עם העליונות האווירית של היריב, באמצעים אקטיביים (מערכות הגנה אווירית ומערכות תקיפה) ופסיביים (כחלק ממאמץ הספיגה הכולל). הבנה זו הובילה גם להשקעות בבניין הכוח, שבמרכזן רכש מערכות הגנה אווירית חדישות ושדרוג מערכות ההגנה האווירית הקיימות.

השני - ביסוס יכולת הרתעה אמינה, בראש ובראשונה למניעת עימות רחב היקף, שאותו תפס היריב כמנוגד לאינטרסים שלו וליכולותיו. כן נועדה יכולת ההרתעה לגרור את המלחמה, במקרה שההרתעה הבסיסית כשלה, למגרשים הנוחים יותר לצד החלש, ולקזז ללא קרב חלק מיתרונותיו הטכנולוגיים של תוקף בעל עליונות טכנולוגית.¹⁵ הושם דגש על שימוש בנשק בליסטי תלול מסלול (רקטות וטילים קרקע-קרקע), שיתרונו הגדול הוא בפשטותו הטכנולוגית היחסית, בעלותו הנמוכה, ביכולתו לחדור לעומק שטחו של היריב - בלי שפותחו מולו אמצעי נגד יעילים - ובקושי לאתר ולתקוף את המשגרים עקב חתימתם הנמוכה ומספרם הרב. חשיבות יוחסה לכך הן במסגרת מאמץ ההרתעה והן במסגרת מאמץ ההתשה.¹⁶

השלישי - המעבר מאסטרטגיה של הכרעה לאסטרטגיה של התשה, שנתפסה כיעילה עקב הרגישות המערבית למלחמה ממושכת ולאבדות.¹⁷ בראיית היריב, עצם ההישרדות בעימות מהווה מפתח לניצחון בו, עקב חוסר היכולת של הצד השני להשיג ניצחון ברור וחד-משמעי.¹⁸ במסגרת זו נעשה שימוש בשיטות שונות של פיגועי התאבדות ובמטעני חבלה מסוגים שונים, ובכלל זה במטעני חבלה מאולתרים.

15 על הרתעה כעיקרון מרכזי בתפיסה האסטרטגית: ברון וולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", ה"ש מס' 37.

16 על היגיון השימוש ברק"ק וטק"ק כחלק מהדפוסים הטקטיים: שם, ה"ש מס' 40.

17 על התשה כעיקרון מרכזי בתפיסה האסטרטגית: שם, ה"ש מס' 38; על החשיבות של גרימת כאב ואבדות כחלק מהדפוסים הטקטיים: שם, ה"ש מס' 43.

18 על ניצחון באמצעות אי-הפסד כעיקרון מרכזי בתפיסה האסטרטגית: שם, ה"ש מס' 39.

ה"מהפכה" שעברו אויבי ישראל הביאה להתפתחות תפיסת הפעלה שעיקריה הם איום על העורף הישראלי בחימוש תלול מסלול ובטורו, וכן ביזור של כוחותיו והטמעתם בקרב האוכלוסייה האזרחית, כדי לנטרל את יתרונותיו של צה"ל. ביטוי לתפיסה ניתן במאמרם של ולנסי וברון: "ייתכן שלצד הנחות מבחינה טכנולוגית תהיה עליונות בתחומים אחרים [...] בין הצדדים יכול להתקיים גם פער במידת החיוניות של האינטרסים שעומדים במוקד המאבק, במטרות המלחמה, במידת הנחישות, ביכולת העמידה, בנכונות ליטול סיכונים וברמת הרגישות לאבדות".¹⁹

לסיכום: לנוכח השינויים בטבעם של הצדדים, הפערים העצומים בעוצמה קונוונציונלית וההבנה כי הכרעת האויב הפכה קשה עד בלתי אפשרית, פיתחו הן ישראל והן יריביה תפיסות מקבילות שניתן לכנות אותן: המב"ם והמב"ם שכנגד. אל מול התודעה הישראלית לגבי הישגיה הפיזיים של המב"ם במניעת התעצמות או בהרג, פיתח היריב תודעה שלפיה הפגיעה הפיזית הזו רלוונטית פחות מן האיום שהוא עצמו יוצר, ובעיקר רלוונטית השפעתו התודעתית על העורף הישראלי, שמשמעותה כרסום בנכונותה של ישראל להילחם, בחוסנה הפנימי ובעמידותה לאורך זמן.

19 ברון וולנסי, "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", ה"ש מס" 46.

השלב הראשון:

ממלחמת האזרחים בסוריה ועד כניסת רוסיה לזירה

התקיפה הראשונה של ישראל בסוריה המיוחסת ל"עידן המב"ם" אירעה בינואר 2013, כשנתיים לאחר שפרצה מלחמת האזרחים שם. יעד התקיפה, על פי מקורות זרים, היה שיירה שהובילה טילי נ"מ מסוג SA-17 מסוריה ללבנון – טענה שהסורים עצמם הכחישו, אם כי הודו שבוצעה בשטחם תקיפה ישראלית.²⁰ מספר ימים לאחר מכן רמז שר הביטחון דאז אהוד ברק שאכן הייתה תקיפה ישראלית, וציין: "אמרנו שאנחנו לא חושבים שצריך לאפשר העברת נשק מתקדם לחזבאללה, שכשאנחנו אומרים משהו אנחנו מתכוונים אליו".²¹ בשנתיים הראשונות היו התקיפות נדירות יחסית – על פי רוב המקורות, שש תקיפות ב-2013 ושתיים ב-2014 (ראו תרשים מס' 1). יעדיהן היו העברות של טילי נ"מ, טילי חוף-ים 'יאחונט', שבעזרתם ניתן לפגוע בכלי שיט ובמטרות חוף בתוך ישראל, וטילי קרקע-קרקע מתקדמים מסוג פת"ח 110 או סקאד D.²² אפשר לראות בכך את תחילת התעצבותם של כללי משחק בזירה הצפונית: ישראל ראתה את עצמה חופשית לתקוף העברות של נשק מתקדם או שובר שוויון לחזבאללה, כאשר היא הקובעת איזה נשק נכלל בהגדרה זו. העברות של טילי נ"ט או רקטות קרקע-קרקע לא נתקפו. המשטר הסורי, שהיה שקוע עד צוואר במלחמת האזרחים, לא הגיב על התקיפות ואילו חזבאללה, שמאז מלחמת לבנון השנייה (2006) מתקיימת בינו לבין ישראל הרתעה הדדית שהופרה רק לעיתים רחוקות, הגדיר עם הזמן את הקווים האדומים שלו: תקיפה בשטח לבנון, כשלשיטתו הוא מגן על ריבונותה, והרג של אנשי חזבאללה בסוריה.

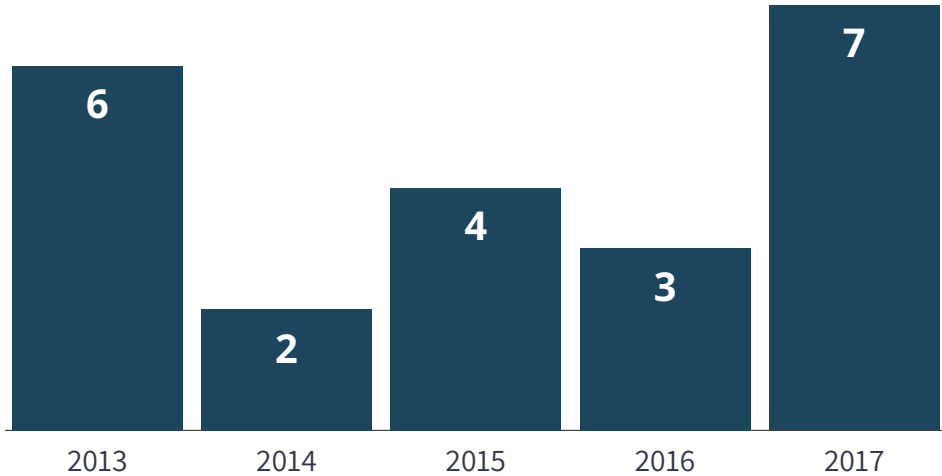
20 רועי קייס, "ישראל תקפה שיירת נשק בשטח סוריה", Ynet, 30 בינואר 2013.

<https://tinyurl.com/3japtmmlh>

21 שר הביטחון ברק רומז על סוריה: "כשאנחנו אומרים משהו אנחנו מתכוונים אליו", N12, 3 בפברואר 2013. <https://tinyurl.com/25rvuzx2>

22 רון בן ישי, "האיראנים משחקים באש", Ynet, 8 בדצמבר 2014. <https://tinyurl.com/y4c95b82l>

תרשים מס' 1: מספר התקיפות בסוריה בשנים 2013–2017

התגבשות תפיסת המב"ם בצה"ל – מפעולה מזדמנת לתפיסה מערכתית

באותן שנים התעורר שיח בצה"ל סביב הצורך לגבש תפיסה כוללת לפעולתו בין המערכות הגדולות. ב־2012 פרסם אלוף־משנה שי שבתאי, אז רמ"ח תכנון אסטרטגי באגף התכנון, מאמר שבו קבע כי "צה"ל פועל בין המלחמות על סמך אוסף של עקרונות – בחלקם מיושנים ולא רלוונטיים – שאינם מתגבשים לכלל תפיסה קוהרנטית אחת. הגיע הזמן שצה"ל יראה בפרק הזמן הזה מערכה לכל דבר ויגבש בעבורה תורת לחימה הן ברמה המטכ"לית והן ברמה הלאומית".²³

שיח זה היה רקע להופעת המב"ם לראשונה במסמכי היסוד של צה"ל, ובראשם מסמך אסטרטגיית צה"ל שפרסם הרמטכ"ל גדי איזנקוט באוגוסט 2015. על פי מסמך זה המב"ם היא חלק ממצב השגרה – אחד משלושת מצבי התפקוד הצבאי (שגרה, חירום ומלחמה).²⁴

23 אל"מ שי שבתאי, "תפיסת המערכה שבין המלחמות", **מערכות** 445 (אוקטובר 2012): 24.
<https://tinyurl.com/4dp37as3>

24 **אסטרטגיית צה"ל 2015**, 14. <https://tinyurl.com/mv4573tr>.

“הגיון הפעלת הכוח במב”ם הוא לשמר ולהעצים את הישגי המערכה הקודמת בשורת יעדים או מטרות משנה שנועדו להרחיק את המלחמה:

- א. להחליש את גורמי הכוח השלייליים.
- ב. לצמצם את התעצמות האויבים.
- ג. ליצור תנאים מיטביים לניצחון במלחמה עתידית.
- ד. ליצור לגיטימיות לפעולת ישראל ולשלול את הבסיס הלגיטימי לפעולת האויב”²⁵.

המסמך מפרט כי עקרון הפעלת הכוח במב”ם הוא שילוב של: “א. פעולה חשאית וחסויה בכל הזירות והממדים מחוץ לגבולות מדינת ישראל; מדיניות זו מבוססת מודיעין ומכוונת לפגוע במאמצי האויב וביוזמותיו. ב. פעולה גלויה ליצירת הרתעה – ממחישה את גבולות ההבלגה של ישראל”²⁶. בנקודה זו ובהמשך המסמך מודגשים חשאיות הפעולה, המיועדת בראש ובראשונה למנוע הידרדרות למלחמה כוללת, שיתוף פעולה בינלאומי ופעולה במישור ה”רך” – תודעתי, כלכלי ומשפטי.

הגדרות אלה מעידות על האופן שבו נתפסה המב”ם באותו שלב: פעולת ביטחון שוטף (בט”ש) שמטרותיה מצומצמות יחסית, ועיקרה הרחקת המלחמה (מטרה שהשאלה אם המב”ם אכן תורמת לה או להיפך תידון בהרחבה בהמשך) והחלשה מסוימת של האויב, הן במישור הפיזי והן בהיבטי תודעה ולגיטימציה. על עוצמתו של הקריטריון “לא להיגרר למלחמה” בקבלת ההחלטות העיד הרמטכ”ל גדי איזנקוט, שבכתבה לקראת סיום כהונתו ציין כי “כל היגררות למלחמה כוללת, ואפילו למלחמת התשה, פירושה כישלון של דוקטרינת המב”ם”²⁷.

חזבאללה בשנים הראשונות: דגש על הלחימה בסוריה

בשנת 2012, כמעט באותו זמן שישראל החלה בתקיפות בסוריה כדי לעצור העברת אמצעי לחימה (אמל”ח) ללבנון, הועמקה מעורבותו של חזבאללה במלחמת האזרחים, ולפיכך ניכרה גם נוכחות נרחבת של אנשי הארגון בסוריה. המעורבות הצבאית של איראן וחזבאללה נבעה בראש ובראשונה מחשש לשרידותו של משטר בשאר אל-אסד, שנתפסה

25 אסטרטגיית צה”ל 2015, 20.

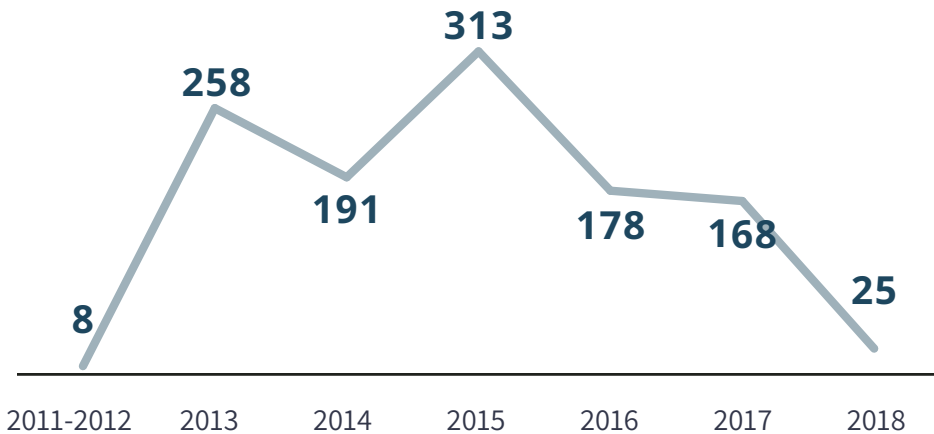
26 ש.ם.

27 אלכס פישמן, “סוגר את המחברת האדומה”, ידיעות אחרונות, 4 בינואר 2019.

בעיני חזבאללה כתנאי הכרחי לרציפות הציר שבהובלת איראן, הכולל את סוריה ואת חזבאללה עצמו, וליכולתו לשרוד ולהתעצם בעתיד.

מעבר להשגת היעד של הצלת אסד, חזבאללה חשש מזליגת מלחמת האזרחים מסוריה לשטח לבנון ובעיקר מחדירתם ללבנון של גורמי ג'האד עולמי, אל־קאעדה ובהמשך דאע"ש. בשלבים מאוחרים יותר הארגון – על פי דירקטיבה של איראן – זיהה את הפוטנציאל הגלום בסוריה כתחנת מעבר לנשק, סחורות ופעילים שנשלחו מאיראן ללבנון. ציר יבשתי זה מהווה עורק חשוב בהתעצמות חזבאללה וביכולת של הארגון לשמור על כוחו הצבאי והפוליטי. בשנה הראשונה לפרוץ מלחמת האזרחים בסוריה שמר חזבאללה על פרופיל נמוך, מסיבות שנבעו בעיקר מלחצים פוליטיים פנים־לבנוניים. ואולם עקב החשש הגובר לשרידותו של משטר אסד הוחלט להעמיק באופן ניכר את היקף הכוחות: במאי 2013, בקרבות במרחב אל־קציר, הוערך שכבר השתתפו כ־5,000 לוחמים שפעלו במסגרות פלוגתיות וגדודיות.

תרשים מס' 2: מספר ההרוגים מקרב חזבאללה במהלך המלחמה בסוריה

המעורבות הרוסית בסוריה החלה בשלהי 2015 – השנה שבה מספר הרוגי חזבאללה הגיע לשיא (313 הרוגים).²⁸ העובדה שקרוב למחצית מפעילי חזבאללה נהרגו בקרבת הגבול

Ran Elkayam, "Estimate of Hezbollah's fatalities during the Syrian civil war and the conclusions arising from the analysis of their identity", The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, March 11, 2019. <https://tinyurl.com/2nkhupf5>

הסורי-לבנוני, בלחימה שתכליתה הייתה למנוע זליגה של הטרור הג'האדיסטי ללבנון, סייעה לגייס לגיטימציה פנים-לבנונית למעורבות חזבאללה בלחימה בסוריה.²⁹

הגדרת הקווים האדומים והשפעתם

המב"ם התעצבה בשנתיים הראשונות להפעלתה כמערכה מתמשכת, שבמסגרתה לשני הצדדים קווים אדומים מוצהרים: העברת נשק שובר שוויון לחזבאללה מהצד הישראלי (שישראל נטלה לעצמה זכות להגדירו), והרג אנשי חזבאללה או תקיפה בשטח לבנון מהצד של הארגון. ואולם הדינמיקה של קווים אדומים היא מורכבת והגדרתם גמישה, בפרט כאשר הקווים האדומים אינם פיזיים ועוד יותר מזה – כשאינם נתפסים כעילה מספקת למלחמה. התחום האפור שנוצר, כאשר כל צד מפרש את הקו האדום כראות עיניו ולנוחותו, יוצר "מרחב הכלה" שבו פעולה כוחנית של הצד השני אינה מובילה בהכרח להתלקחות רבתי, או אפילו נשארת ללא תגובה. בה בעת רשאי כל צד להמשיך בשלו – במקרה זה חזבאללה ממשיך במאמצי ההתעצמות, תוך שהוא מסיק דווקא מן הפעולה הישראלית כי ישראל חוששת ממלחמה ומסתפקת בפעילות המב"ם.

וכך, למרות התקיפות ואולי דווקא משום שהיה ברור כי הן עיקר הפעילות הצבאית שאותה ישראל נכונה לבצע (שהרי הגדרת המב"ם מראש הייתה שכל פעולה תימדד על פי הקריטריון של "לא להביא למלחמה"), חזבאללה המשיך בהתעצמותו הן באופן כללי והן בניסיונות להתחמש במה שישראל הגדירה כאמצעים שוברי שוויון.

פרויקט הדיוק ופרשת 'שמש חורפית' – הקווים האדומים במבחן

בשנים 2014 ו-2015 החלה המב"ם להתמקד סביב איום חדש, שנתפס בישראל כחמור יותר מקודמיו: 'פרויקט דיוק הטילים'. לפי טענת צה"ל בתדרוך באוגוסט 2019, שחשף בהרחבה את דבר הפרויקט, המהלכים הראשונים של הציר בהובלת איראן במסגרת זו כללו ניסיונות העברה של טילים מדויקים בשלמותם דרך אדמת סוריה, כולל ייצור טילים

Ali Alfoneh, "Hezbollah Facilities in the Syrian War", The Washington Institute, February 29 22, 2016. <https://tinyurl.com/u6yevcnb>

כאלה באתרים סוריים למטרת אספקה לחזבאללה. חלק ניכר מניסיונות אלה סוכל בפעולות מב"ם עד סוף 2015.³⁰

לנוכח כישלון פעולות איראניות אלה והקפדתה של ישראל על הקו האדום לגבי הימנעות מתקיפה בלבנון, החליטו איראן וחזבאללה להעביר את ייצור הטילים לתוך לבנון עצמה, בשני אופנים: הסבת טילים "טיפשים" למדויקים, וייצור מלא של טילים מדויקים לטווח ארוך. בשנת 2018, בנאום שנשא בפני עצרת האו"ם, חשף ראש הממשלה דאז בנימין נתניהו את קיומם של שלושה אתרי ייצור כאלה.³¹

פרויקט הדיוק הוא מקרה מבחן המדגים היטב את הישגיה ומגבלותיה של המב"ם. מצד אחד, אין עוררין על כך שעד שנת 2020 לפחות החזיק חזבאללה בארסנל של טילים מדויקים תלולי מסלול (תמ"ס מדויק) בהיקף מצומצם בהרבה משקיווה ותיכנן שיהיה בידיו בנקודת זמן זו. הרמטכ"ל גדי איזנקוט סיכם את הדברים בתום כהונתו באמירה "אני יכול לומר בביטחון כי בעת שאנו מדברים אין לחזבאללה יכולות מדויקות אלא במספרים קטנים וזניחים. הם קיוו שיהיו להם מאות טילים לטווח בינוני וארוך".³²

מנגד, העברת הייצור ללבנון העמידה את ישראל בפני דילמה: האם היא מוכנה לתקוף את מה שהפך בפי חלק מדובריה לקאזוס בלי, ולהסתכן כמעט בוודאות בהסלמה העלולה להביא למלחמה? ישראל נמנעה מתקיפות בתוך לבנון עצמה, וכיום לא ברור עד כמה גדל ארסנל הטילים המדויקים של חזבאללה בשנים האחרונות.

בה בעת, הניסיון לנהל מערכה חשאית למחצה על אדמת לבנון הביא גם הוא, לפחות במקרה אחד, לסכנת הסלמה ממשית. באוגוסט 2019 הותקפו באמצעות רחפנים אתרים ברובע הדאחיה בבירות, שמאוחר יותר נטען בהדלפות לתקשורת שאוחסן בהם ציוד לטובת פרויקט הדיוק³³ (ישראל פגעה גם בחוליה של אנשי חזבאללה שעמדה לבצע פיגוע בגולן). נסראללה הגיב מייד, והפעם באיום ישיר: "אם נתניהו חושב שהסיפור נגמר כי לא היו הרוגים, הוא טועה. אם נשתוק על ההפרה הזו, זה יציב את לבנון במסלול מסוכן שבו כל יומיים יגיע רחפן ממולכד שיתקוף מטרות בשטחנו [...] לא ניתן לזה לקרות על אדמת

30 יניב קובוביץ, "צה"ל: איראן וחזבאללה מאיצים פרויקט לדיוק טילים בלבנון", **הארץ**, 29 באוגוסט 2019. <https://tinyurl.com/mr2dzeh5>

31 טל לב רם, "לאחר נאום נתניהו: צה"ל חושף את אתרי ייצור הטילים המדויקים של חזבאללה. צפו", **מעריב**, 27 בספטמבר 2018. <https://tinyurl.com/3bcvxptz>

32 Stephens, "The Man Who Humbled Kassem Suleimani".

33 "דיווח: הרחפנים שתקפו בבירות פגעו בציוד איראני לדיוק טילים", Ynet, 27 באוגוסט 2018. <https://tinyurl.com/bdrtsb2c>

לבנון".³⁴ מספר ימים לאחר מכן נורו טילי נ"ט על עמדה של צה"ל ולעבר אמבולנס צבאי שבו שהו חיילים. הטיילים החטיאו, ואולם המסר הברור היה כי חצייה בוטה של קו אדום תביא את הארגון לכך שיהיה מוכן אפילו להסתכן בהסלמה.

לפרשה זו קדם אירוע שיש בו כדי להעיד על החבל הדק שעליו מהלכים הצדדים. ב-18 בינואר 2015 נהרגו בתקיפה אווירית סמוך לקוניטרה שישה פעילי חזבאללה, ביניהם ג'יהאד מורנייה, בנו של מי שהיה רמטכ"ל הארגון, עימאד מורנייה. כן נהרג בתקיפה גנרל איראני. ישראל לא קיבלה אחריות לתקיפה. ואולם להבדיל מפעולות קודמות, מרחב ההכלה של חזבאללה היה מצומצם, הן משום חציית הקו האדום של הריגת אנשיו, הן משום זהותם של ההרוגים והן משום אופייה הגלוי של התקיפה – באור יום ובאמצעות כלי טיס.

נסראללה הבטיח נקמה, וזו אכן מומשה כעבור עשרה ימים בירי טילי נ"ט על שיירה של צה"ל ליד הר דב, שכתוצאה ממנו נהרגו שני לוחמי גבעתי. בירי התגובה של צה"ל נהרג איש יוניפי"ל. יומיים לאחר האירוע נשא נסראללה נאום שבו שירטט את מדיניות התגובה של ארגונו: "הם הרגו אותנו לאור היום, אנחנו הרגנו אותם לאור היום. הם הרגו אותנו בסביבות השעה 11:30 בבוקר, הרגנו אותם בשעה 11:30. הם התמקדו בשתי מכוניות, אנחנו התמקדנו בשתי מכוניות. הם הרגו ופצעו, גם אנחנו נהיה קדושים מעונים [...] אנחנו לא רוצים מלחמה, אבל אנחנו לא חלשים ולא מפחדים ממלחמה."³⁵

לכאורה, המסקנה מ'שמש חורפית' – הכינוי שהעניק צה"ל לאירועים – היא ששני הצדדים יודעים היטב לשרטט את גבולותיה של הפעלת הכוח כך שיוכלו להימנע ממלחמה כוללת. ואולם מתחקיר האירוע עלה כי כוח חזבאללה ירה על שיירת כלי רכב של צה"ל מספר טילי נ"ט מסוג קורנט (מספרם הוערך בפרסומים שונים ארבעה עד שבעה). ירי זה עלול היה לעלות במספר גדול יותר של קורבנות, מה שבסבירות גבוהה היה מביא לתגובה נרחבת וקטלנית יותר מצד ישראל ולסכנת הסלמה שהנהגת חזבאללה, אשר עברה על בשרה את אירועי מלחמת לבנון השנייה, ודאי הייתה ערה לה.

לפיכך אין אלא להסיק שכבר בשלב מוקדם יחסית זה של המב"ם בזירה הצפונית, חזבאללה הוכיח כי בתנאים מסוימים הוא מוכן לוותר על השליטה באירוע כדי לממש את הקווים האדומים שלו – אפילו במחיר הסתכנות בהסלמה שאינו רוצה בה.

34 דניאל סלאמה, "נסראללה: ישראל לא יכולה לתקוף בלבנון ולהישאר בטוחה", Ynet, 25 באוגוסט 2019. <https://tinyurl.com/bde9xt3hl>

35 Tom Perry, Laila Bassam, "Hezbollah: We Don't Wasn't War with Israel but Do Not Fear It", Reuters, January 30, 2015. <https://tinyurl.com/3hbrm9t7>

כך היה גם במקרה הירי על האמבולנס. גם את הפיגוע שהתרחש בצומת מגידו ב־13 במארס 2023 יש להבין בהקשר דומה.

מקרים אלה ואחרים ממחישים את הבעייתיות במערכה מתמשכת נגד יכולות, המתבצעת תחת הנחיה תקיפה להימנע ממלחמה כוללת: הפגיעה בדרכי ההצטיידות של האויב מביאה ללמידה שלו עצמו, ובעקבות זאת לשינוי בפעולתו; כדי להמשיך למנוע ממנו להתחמש ישראל חייבת לשנות גם היא את דרכי פעולתה באופן שמתקרב לחציית הקווים האדומים, מה שעלול לגרור להסלמה.

וכך ישראל נאלצת לבחור בין המשך מערכה אפקטיבית נגד היכולות לבין הסתכנות גוברת בהסלמה, ובחירת בדרך כלל בויתורים במובן של הפעולה האפקטיבית – למשל הימנעות מפגיעה במפעלי הדיוק על אדמת לבנון. האויב גם מתחמש (אם כי אולי לא כפי שרצה) וגם מסיק שהוא מוגן במסגרת הקווים האדומים, ואילו ישראל חוששת ממלחמה. הבנה זו כשלעצמה מגבירה את הסיכוי למיסקלקולציה ולהסלמה לא־מתוכננת.

מנגד, דווקא האויב הוא שמגלה פעם אחר פעם נכונות להסתכן בגלישה להסלמה, משום שהוא מניח שישראל תעשה הכול כדי להימנע ממנה. ביטוי לדברים אלה נתן נסראללה בנאום שנשא במאי 2023 (בתגובה לדברים של ראש אמ"ן) ואמר כי "אתם לא אלו שמאיימים במלחמה כוללת, אנחנו אלה שעושים זאת".³⁶

36 נסראללה משיב לראש אמ"ן: "לא אתם אלו שמאיימים במלחמה", וואלה! 25 במאי 2023.
<https://tinyurl.com/52mfvma6>

השלב השני: מכניסת רוסיה לזירה עד 2018

ב־30 בספטמבר 2015 נכנסו כוחות רוסיים לסוריה והתמקמו בבסיס חיל האוויר חמימים ובנמל טרטוס. בשיא עוצמתה של הנוכחות הצבאית הרוסית כלל סדר הכוחות הצבאיים כשבעים מטוסי קרב (סוחוי 24, 25, 30, 34 ו־35), מטוסי תובלה ומסוקי קרב, מאות רבות של מזל"טים, מערכות מתקדמות של הגנה אווירית (S-400, SA-22) ולוחמה אלקטרונית, טנק מסוג T-90, ספינות, צוללות וכ־4,000 חיילים – ביניהם לוחמים ביחידות קומנדו. מטרת התקופה הראשונה של המעורבות הצבאית הרוסית בסוריה הייתה לסייע לכוחותיו של אסד להשתלט מחדש על השטחים החיוניים במדינה, תוך דיכוי המאמץ ההתקפי של המורדים. הכוחות הרוסיים ששוגרו לסוריה פעלו במסגרת קואליציה שכללה את הצבא הסורי, את איראן, ששיגרה לסוריה כ־2,000 לוחמים מכוח קודס, ואת ארגון חזבאללה, שפרס בסוריה את מרבית כוחו הלוחם. הכוחות הללו היוו את המערך היבשתי של הקואליציה, בעוד הרוסים הפעילו בעיקר סיוע אווירי וסייעו בהתחמשות.

מעורבותם של כוחות אלה בלחימה חוללה שינוי ניכר במהלכה של מלחמת האזרחים: הסכנה לנפילת משטר אסד חלפה, ובמקומה החל מהלך של השתלטות המשטר על שטחים שהיו קודם לכן בשליטת דאע"ש או כוחות מורדים. שינוי זה אפשר לחזבאללה לצמצם בהדרגה את מעורבות לוחמיו בקרבות, מה שהשתקף בירידה במספר ההרוגים מקרב אנשי הארגון – מ־313 בשנת 2015 ל־25 בלבד ב-2018.³⁷

הלחימה של חזבאללה לצד הצבא הרוסי היוותה קו פרשת מים. עד אז פעל חזבאללה יחד עם צבאות מיושנים יחסית, מיליציות ושכירי חרב; לאחר הופעת הרוסים זכה חזבאללה להילחם כתף אל כתף לצד צבא חזק ומתקדם. הלחימה לצד הרוסים גם חשפה את חזבאללה למערכות נשק מתקדמות ולשיטות ארגון של צבא ותיק, המאומן בהפעלת מסגרות גדולות בשיתוף פעולה בין־זרועי, ואף בהפעלת כוחות קטנים למשימות מיוחדות. כאן התנסה חזבאללה לראשונה בהפעלת כוחות במסגרות קטנות וגדולות בהתקפה רחבה ומשולבת עם הצבא הרוסי, תוך הפעלת כוחות חי"ר בשילוב טנקים רוסיים, חיל אוויר רוסי, ארטילריה, מזל"טים ותצפיות. הניסיון המבצעי שצברו לוחמי חזבאללה ומפקדיהם בעקבות

Alfoneh, "Hezbollah Facilities in the Syrian War" 37

המב"ם על פרשת דרכים: המערכה בין המלחמות 2013-2023 – מה הלאה? / עפר שלח ונרמית ולנס

ההצלחות בהתקפות בסוריה חולל בארגון חשיבה מחודשת לגבי ההתמודדות בסבב הבא מול ישראל – מעבר מהגנה להתקפה.³⁸

המעורבות הרוסית בסוריה ותחילת המערכה נגד ההתבססות האיראנית בשטח המדינה

הנוכחות הרוסית יצרה לישראל קו אדום נוסף – הימנעות ככל האפשר מסיכון בנפש של כוחות הרוסיים. זו הייתה בעיקרה מגבלה טקטית, שכן הפצצות צה"ל לא נגדו בהכרח את האינטרס הרוסי, כל עוד לא היה בהן כדי לסכן את המטרה הרוסית המוצהרת של המעורבות בסוריה – שימור משטר אסד, ולאחר מכן גם חיזוק מעמדו ותדמיתו כשליט וריבון. הנוכחות הרוסית יצרה בשלב הראשון הגבלת זehירות על הפעולה במב"ם: מנתוני התקיפות המיוחסות לצה"ל בחודשים שלאחר כניסת הרוסים לסוריה עולה כי מספרן היה מועט במשך יותר משנה, ורובן התמקדו בצד הסורי של אזור הגבול בין סוריה ללבנון (הר קלמון).

ככל שחלף הזמן וגורמי צה"ל הסתגלו לתיאום עם הרוסים, מספר התקיפות שב ועלה (מפברואר 2017 והלאה), והפעם בדגש על פרויקט הדיוק ועל התפתחות חדשה, שהייתה תוצאה של התחזקות הציר הרעיוני והפיזי המחבר בין איראן ללבנון דרך עיראק וסוריה: ההתבססות של מיליציות שיעיות שהוקמו על ידי איראן בשטח סוריה.

הרמטכ"ל לשעבר איזנקוט תיאר את הדברים בראיון עיתונאי כך: "במהלך 2017 אנחנו מגיעים לקבינט, עושים הצגה של הזירה והמצב ומסבירים לשרים שקאסם סולימאני החליט להציב בסוריה 100 אלף לוחמים שיעים, על הגדר שלנו, ושהאיראנים בדרך להשתלט על סוריה. בסוף הצגת הנתונים אני אומר לקבינט שאני ממליץ לצאת למערכה נגד כוחות קודס ולקרוא לה מב"ם".³⁹

מסוף 2017 ממקדת התבססותן של המיליציות הפרו-איראניות נתח הולך וגובר של פעולות המב"ם, שמספרן הולך וגדל. ב-2 בדצמבר 2017 הותקף בסיס של מיליציות באזור אל-כיסווה; להתקפה קדמו הצהרות של ראש הממשלה בנימין נתניהו ושר הביטחון אביגדור

38 "מעורבות חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה", מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש מאיר עמית, 2 ביוני 2013. <https://tinyurl.com/35hfsvdw>

39 בן כספית, "איזנקוט יצטרף לפוליטיקה? כשהמדינה תלך לבחירות אפשר יהיה לדבר על זה שוב", **מעריב**, 29 בינואר 2022. <https://tinyurl.com/y2d7rr7s>

ליברמן כי ישראל לא תאפשר התבססות איראנית בסוריה.⁴⁰ במקביל התעצמה גם התגובה של צבא סוריה (בעידוד מצד המפקדים הרוסים בשטח) נגד מקרי הפרת הריבונות הסורית המתחדשת על ידי ישראל, כולל ירי נ"מ שבו הופל מטוס 'סופה' של חיל האוויר (פברואר 2018). במאי 2018 הגיב גם כוח קודס בירי כ-20 רקטות לכיוון ישראל בשל מבצע 'בית הקלפים' – הפצצה נרחבת של מטרות כוח קודס וסוללות נ"מ סוריות.

הסיכון לעימות אווירי-צבאי במרחב הפעולה של ישראל ורוסיה בסוריה הצריך מנגנון תיאום בין ישראל לכוחות הרוסיים לשם מניעת הסלמה או התנגשויות לא-מכוונות, וזה אכן הוקם ופעל בהצלחה ברוב המקרים. המנגנון התפתח עם הזמן מהרמה הצבאית-טקטית למנגנון תיאום אסטרטגי, כולל פורום התייעצות משולש רוסיה-ישראל-ארצות הברית. יתרה מכך, ממשלת ישראל החלה לראות ברוסיה מדינה העשויה להגביל את איראן וחזבאללה בסוריה – תפיסה ששירתה את מוסקבה, שכן היא אפשרה לה מרחב תמרון גדול יותר בין השחקנים בזירה הסורית. כן ראתה ישראל ברוסיה ערוץ תקשורת להעברת מסרים למשטר אסד, לכשנדרשה לכך.

בוועידת הלסינקי שהתקיימה בקיץ 2018 בהשתתפות נשיא ארצות הברית דאז דונלד טראמפ, מקבילו הרוסי ולדימיר פוטין וראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, הוחלט כי הצדדים יפעלו יחד על מנת להגן על האינטרסים הישראליים אל מול הזירה הסורית, ובראשם צמצום הפעילות האיראנית בסוריה. ואולם על אף הצהרותיהם של בכירים ישראלים ורוסים על כך שהמדינות שותפות לאינטרס להצר את צעדיה של איראן, בפועל מדובר היה בצעדים מוגבלים ולא-עקביים. לרוסיה לא היו כוונות ויכולות ממשיות לדחוק את האיראנים מסוריה, והיא העדיפה לשומרם כקלף מיקוח מול ישראל.

הדברים הגיעו לנקודת החלטה עם הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022. עמדתה של ישראל בחודשים הראשונים לעימות הייתה מתחמקת ודו-משמעית (גורמים מדיניים הגדירו אותה בתדרכים כ"הליכה בין הטיפות" ואפילו "קולות של שטיח").⁴¹ עמדה זו, שהייתה למורת רוחו של הממשל האמריקאי, נומקה כלפי פנים וכלפי חוץ בצורך לשמור על חופש הפעולה של חיל האוויר במב"ם – שיקול טקטי צר באירוע בעל משמעויות גלובליות.

40 יואב זיתון, "ליברמן במסר לרוסיה: לא נאפשר התבססות איראנית בסוריה, חופש פעולה לצה"ל", Ynet, 15 בנובמבר 2017. <https://tinyurl.com/2w2h3chv>

41 יונתן ליס וסם סוקול, "משרד החוץ: ישראל תומכת בשלמותה הטריטוריאלית של אוקראינה, קוראים לפתרון דיפלומטי", **הארץ**, 23 בפברואר 2022. <https://tinyurl.com/2zwzy8ya>

למרות שעמדה זו נתמכה על ידי צמרת צה"ל ונתפסה בישראל פנימה כמוצדקת, יש בה עדות לחשיבה מוגבלת, העוסקת בעיקר בהיבטים של הפעלת כוח ומושפעת מעמדתם של הגורמים הצבאיים ומנקודת הראות שלהם.

אסטרטגיית צה"ל 2018

באפריל 2018 עדכן הרמטכ"ל גדי איזנקוט את מסמך אסטרטגיית צה"ל. ניתן לראות במסמך המעודכן ביטוי להשקפתו לגבי השינויים שחלו בתקופת כהונתו, שהסתיימה כעבור שמונה חודשים. השינוי הבולט ביותר הוא במעמד המרכזי שניתן בו למב"ם, שהוגדרה בדברי הפתיחה כבעלת "חשיבות מתגברת".⁴² בניגוד למסמך המקורי משנת 2015, שבו הייתה המב"ם חלק ממצב השגרה, הפעם הובחנה המב"ם בפרק נפרד וכהפעלת הכוח העיקרית במסגרת מה שכונה "גישת המניעה וההשפעה".⁴³ רשימת המטרות של הפעלת הכוח במב"ם במסמך אסטרטגיית צה"ל 2018 היא ארוכה (ויומרנית) יותר מאשר בעבר:

- א. לצמצם איומים קיימים ומתהווים.
- ב. להרחיק את המלחמה הבאה, וליצור תנאים טובים יותר לניצחון בה.
- ג. לשמר את ההרתעה ולחזק אותה.
- ד. להגדיל את הנכסיות של מדינת ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט.
- ה. לשמר את חופש הפעולה של צה"ל ולצמצם את זה של האויב.

המסמך מוסיף ומפרט כי "הפעילות במב"ם היא מתמשכת, מתקיימת בכל זירת הלחימה [...] בכל ממדי הלחימה ובמגוון כלים התקפיים – קינטיים, משפטיים, מדיניים, תודעתיים, טכנולוגיים, אלקטרוניים, סב"ר, שיתוף פעולה ודיפלומטיה צבאית. אופן הפעולה במב"ם הוא התקפי ויזום, מתחת לסף המלחמה".⁴⁴

ניתן לראות בשינוי זה התפתחות של החשיבה הצבאית בעקבות ההכרה בהזדמנויות שמייצרת המב"ם, או – כפי שאירע לא אחת בצה"ל – הקניית משמעות אסטרטגית לרצף

42 אסטרטגיית צה"ל (2018), <https://tinyurl.com/m7ftjc4v>, 3.

43 שם, 23.

44 אסטרטגיית צה"ל, 24.

של פעולות טקטיות שנוצרו מהזדמנות, ולא דווקא מחשיבה סדורה. כך או כך, בחינה אובייקטיבית מעלה ספק אם המב"ם בזירה הצפונית אכן השיגה יותר מאשר את המטרה הראשונה מבין החמש שהוצגו, וגם זאת באופן חלקי בלבד.

מבחינה ארגונית עברה הובלת המערכה באותן שנים מחיל האוויר לאמ"ן, "באופן אשר הצריך את האגף ל'שלם מערכת' – מקביעת תכליות המערכה ועד למימושן".⁴⁵ גם במהלך זה, שהוביל הרמטכ"ל איזנקוט, יש לראות ניסיון למסד את המב"ם ולהעניק לה משמעות החורגת מהפצצת מטרות ומקושרת לתובנות כלליות באשר לאויב ולזירה בכלל. תפנית זו גרמה להשתנות בתוך אמ"ן עצמו: "השתנה מאזן הכוחות בין הגופים השונים, כאשר חטיבת ההפעלה הפכה בפועל את המב"ם למוקד עיסוקה [...] חטיבת המחקר נדרשה לרכז מאמץ במודיעין מבצעי או בקמ"נות המודיעינית ולהציב את המב"ם במוקד עשייתה".⁴⁶ זהו תהליך מוכר בתולדות צה"ל, שבו הגופים העוסקים ב"מלחמה של היום" צוברים עוצמה ומקבלים משאבים וקשב פיקודי, והמערכת כולה מתכווננת לצרכים הדחופים הבאים לידי ביטוי במבצעים בפועל. מטבע הדברים מגמה זו אף מועצמת ומוענקת לה פרשנות דוקטרינרית, שכביכול מדובר בחידוש בפני המלחמה והצבא; ואולם בפועל התמקדות זו בעשייה המבצעית הנוכחית אינה עולה בהכרח בקנה אחד עם ההתכוונות למלחמה, כפי שקרה לא אחת בעבר.

באותו מאמר עצמו, המתבסס על ספר (חסוי) שנכתב באמ"ן ופורסם בצה"ל, מצוין כי בצבא עצמו היו כאלה "המעלים ספקות באשר להשפעתו האסטרטגית של המב"ם" וטוענים כי "העיסוק האינטנסיבי במב"ם מבכר את הדחוף על פני החשוב, יוצר הסטת כוח אדם (לכיוון המבצעים), העדר קשב ניהולי של ראשות הארגון ופוגם ביכולת הראייה הרחבה וההוליסטית של הבעיות תוך שהיא הופכת את ההסתכלות עליהן 'דרך קשית'".⁴⁷

45 דודי סימן טוב ודוד שטרנברג, "המב"ם והשתנות 'דרך המלחמה' של צה"ל", **בין הדרכים** 179 (28 באפריל 2022). <https://tinyurl.com/46kuaewa>

46 ש.ם.

47 ש.ם.

שלב זה של המב"ם בעיני ציר ההתנגדות

מאז אימוץ המב"ם כאסטרטגיה מרכזית של ישראל במרחב הצפוני, הצד השני – הכולל את איראן, חזבאללה והמשטר הסורי – העניק מספר פרשנויות להיגיון ולתכלית שבבסיסו. עיקר העיסוק במב"ם נעשה בתגובה לשיח של גורמים ישראלים על אודותיו. מרבית הכתיבה בנושא כוללת ציטוטים וניתוחים של אנשי צבא בכירים, מכוני מחקר, ממשל ותקשורת ישראלים שתיארו את תפיסת הפעולה החדשה.⁴⁸

באופן כללי נראה כי ציר ההתנגדות לא ראה במב"ם שינוי מהותי באסטרטגיה הישראלית כלפיו, באופן שדרש המשגה חדשה מצידו. ההנחה הרווחת הייתה שישראל אינה מנהלת את המערכה הזו לבדה אלא נעזרה בארצות הברית, במדינות האזור ובארגוני טרור חמושים, דוגמת ארגוני מורדים סורים ודאע"ש.⁴⁹

מאמר שפורסם ב־2016 בעיתון אל־אחבאר, שכותרתו "המערכה שבין המלחמות – אסטרטגיה ישראלית חדשה כושלת", עסק באבולוציה של המב"ם והראה כי הרעיון התפתח בצה"ל הרבה לפני פרוץ המלחמה בסוריה ב־2011. המחבר טען כי ההפתעה הישראלית נוכח יכולות הנשק והלחימה של חזבאללה במלחמת לבנון השנייה, וכן ההכרה בישראל שאין היא יכולה לסכל את היכולת הצבאית של חזבאללה בדרך מדינית או הרתעתית, הם שהביאו לתפיסת המב"ם. על פי פרשנות זו, התוכנית המקורית של ישראל במסגרת המערכה בין המלחמות הייתה ליצור שילוב של אמצעים מתחומים שונים נוסף על הכוח הצבאי – משפט בינלאומי, תקשורת, דיפלומטיה וכלכלה – במטרה לשבש את התעצמות האויב, לשמור על ההרתעה ולחזק את הלגיטימציה של ישראל ופעולותיה לקראת אפשרות של מלחמה בעתיד. תוכנית זו חייבה מעורבות של מנגנונים ומוסדות ישראלים שונים, אולם היא נכשלה בניסיון להפוך לאסטרטגיה רב־ממדית ונותרה נחלת הצבא.⁵⁰

48 מיכאל מילשטיין, "אל־מערכה בין אל־חורוב" – תפיסת המב"ם בעיני האויב, **בין הקטבים** 22–23, מב"ם וביטחון שוטף – חלק ג', 31 בינואר 2022. <https://tinyurl.com/2536muad>

49 ח'ליל נצראללה, "אלמערכה בין אלחרוב אח'פאפ אסתרת'ג'יה אסראא'יל פי סוריא" [המערכה בין המלחמות – כישלון האסטרטגיה של ישראל בסוריה], יופיד, 22 בדצמבר 2021. <https://tinyurl.com/mrx67b62>

50 מחמד בדיר, "אלמערכה בין אל חרוב – אסתרת'ג'יה אסראא'יליה ג'דידה תפשל" [המערכה בין המלחמות – אסטרטגיה ישראלית חדשה כושלת], אלאח'באר, 24 במאי 2016. <https://tinyurl.com/2s43p4sh>

בתקשורת הערבית ניתן למצוא ליעדי המב"ם גם פרשנויות מרחיקות לכת. במחקר מקיף שנעשה במרכז 'אל-אתחאד' למחקרים ולפיתוח, שכותרתו "המערכה בין המלחמות – כישלון האסטרטגיה של ישראל בסוריה"⁵¹, נטען כי מעבר ליעדים המוצהרים במב"ם – מניעת העברה של נשק שובר שוויון לחזבאללה בלבנון והתבססות איראן ושלוחיה בסוריה – בכונתה של ישראל להקים רצועת ביטחון בעומק של 40–80 ק"מ בדרום סוריה, ובטווח הארוך יותר אף לחתור להפלת המשטר הסורי.

שיח גורמי ציר ההתנגדות משקף תהליך למידה הדדית ולמידה בחיכוך (תוך כדי משבר). לא רק ישראל משפרת את יכולותיה במסגרת המב"ם, הצד השני אף הוא לומד את ההשתנות ופועל בהתאם. כך למשל, אם ישראל ממקדת בתקופה מסוימת את התקיפות בציר האווירי, ניסיונות ההברחה נעשים דרך הציר הימי או היבשתי; אם מותקפים שדות תעופה צבאיים, אזי יעשה שימוש גובר בשדות תעופה אזרחיים תוך שימוש באמצעי הסוואה. ובדומה לישראל, המבקשת לנצל את נקודות התורפה של האויב, גורמי הציר מזהים את נקודות התורפה במב"ם – היחסים המורכבים בין ישראל לרוסיה בזירה הסורית, או הרגישות של ארצות הברית לתקיפת כוחותיה על ידי מיליציות שיעיות – ומבקשים לנצלן. בשיח התקשורתי ביחס למב"ם לא חסרה גם ביקורת: גורמי הציר מתייחסים לא אחת למב"ם כאל ברירת מחדל ופשרה ישראלית, הנובעת מחולשה ומקושי להתמודד עם יריביה וממורכבות פעולתם בשדה הקרב. אסטרטגיית המב"ם מעידה בעיניהם על כרסום ביכולת ההרתעה הישראלית, ובעיקר ביכולת ההכרעה הישראלית. לכן ישראל מסתפקת בפגיעה סלקטיבית ביכולות ובהתעצמות הצבאית של הציר ונמנעת מלאתגר אותו באופן שיוביל להסלמה. לדוגמה מצוין לרוב הריסון הישראלי מפני פעולה נגד הנשק האסטרטגי שובר השוויון של חזבאללה ופגיעה ישירה בפעילי הארגון.

הביקורת מתייחסת ברובה לכישלונה של ישראל בהשגת יעדי המערכה. לדברי המבקרים, הניסיון הישראלי לנתק בין סוריה לאיראן נכשל – איראן דווקא חיזקה את קשריה עם סוריה. בהקשר זה צוטטו בכירים בישראל שטענו כי האיראנים לא הורחקו מגבולות ישראל אלא דווקא חיזקו את נוכחותם שם, וזהו "כישלון מוחץ"⁵².

יתר על כן, נטען על ידי חוקרים כי המב"ם לא נטרל את יכולתו של ציר ההתנגדות לרכוש ידע איכותי, וגם לא את יכולתו הצבאית של צבא סוריה לשקם ולחדש את יכולותיו. בראייה זו, לא זו בלבד שהתקיפות האוויריות הן בגדר ברירת מחדל, אלא הן גוזלות קשב

51 נצראללה, "אלמערכה בין אחרוב אח'פאפ אסרת'גי'ה אסראא'יל פי סוריא".

52 שם.

ומשאבים ובעיקר פוגעות בהיערכות הישראלית למלחמה הבאה: "ההתעסקות התמידית בפעולות במסגרת 'המערכה בין המלחמות' תוביל לפגיעה ביכולות של הצבא, או שהצבא ישכח כיצד מנהלים מלחמה אמיתית. זאת משום שפעולות אלה באות על חשבון אימונים לקראת עימות רחב היקף".⁵³

אם כן, ההתייחסות הפומבית למב"ם באמצעי התקשורת הערביים ובאחרים המוקרבים לגורמי הצייר מבטלת אחת לאחת את הטענות הישראליות לגבי מטרות המב"ם והישגיה. לפיכך המערכה אינה פוגעת פגיעה של ממש בהתעצמותם ואינה מצמצמת "איומים קיימים ומתהווים"; היא אינה מחזקת את ההרתעה הישראלית ואינה מרחיקה את המלחמה הבאה, שכן היא גורמת תחושה כי דווקא ישראל היא המורתעת ממלחמה, וכן היא אינה מעלה את נכסיות ישראל או מרחיבה את חופש הפעולה של צה"ל.

53 עדנאן אבו עמר, "אסרא'איל וחסאד אסתראתג'יה" אלמערכה בין אלחרוב" פי סוריא" [ישראל ותוצאות אסטרטגיית "הקרב בין המלחמות" בסוריה], 18 במארס 2022, <https://tinyurl.com/47zmexmr>

השלב השלישי:

המטרה – איראן ושלוחיה

לקראת סיום כהונת הרמטכ"ל איזנקוט נשמעו בישראל הערכות כי המב"ם אינה עוד מערכה נגד יכולות האויב – נשק שובר שוויון בידי חזבאללה או כוחות שלוחים איראניים בסוריה – אלא מערכה נגד איראן עצמה, וספציפית נגד כוח קודס ומשמרות המהפכה. איזנקוט עצמו אף ציין בראיון לניו יורק טיימס עם סיום כהונתו ב־2019, כי קאסם סולימאני (שחוסל בידי ארצות הברית כשנה לאחר פרסום הראיון) "שגה כאשר בחר 'מגרש משחקים' שבו הוא חלש יחסית", בשל העליונות המודיעינית והאווירית המוחלטת של ישראל בזירה הסורית וההצדקה הבינלאומית לפעילותה של ישראל כנגד ההתבססות האיראנית.⁵⁴

לדברים אלה הצטרפו אמירות של ראש הממשלה בנימין נתניהו, שלפיהן אין טעם בפגיעה ב"כפות החתול", כלומר בשלוחיה של איראן בסוריה ובלבנון, אלא יש לפגוע בחתול עצמו. במקביל החלו גורמים ישראלים, אם באמירות ישירות ואם בידיעות שהופיעו בתקשורת זרה, בהסרה חלקית של מסך העמימות שעליו הקפידה ישראל לגבי המב"ם מראשיתה, כולל לגבי פעילות ישראלית באיראן עצמה. אמירות אלה נתפסו בישראל לא אחת כמכוונות כלפי פנים, כחלק מן מהשבר הפוליטי המתמשך ומערכות הבחירות התכופות, ואף זכו לביקורת מפי בכירים לשעבר במערכת הפוליטית והביטחונית.

עם כניסתו לתפקיד בשנת 2021 קיים ראש הממשלה דאז נפתלי בנט סדרת דיונים על איראן, שתוכנם לא נחשף, ואולם אמירות חוזרות ונשנות בתקשורת לימדו כי מסקנתם הייתה דומה: יש לפעול נגד איראן, כולל על אדמתה, ולא להסתפק בתקיפות בסוריה, שמספרן הלך וגדל. על הידיעות בדבר תקיפות קינטיות ופעולות סייבר נגד יעדים באיראן – שחלקן לא היו קשורות לפרויקט הגרעין (שנגדו פעלה ישראל מזה זמן רב), ואף לא בהכרח להתעצמותה הצבאית של איראן – נוספו הדלפות ותדרוכים שלפיהם מטרת המערכה היא לערער את המשטר באיראן וליצור לחץ מצד גורמים מסוימים בחברה האיראנית נגד המשטר ומשמרות המהפכה.⁵⁵

54 Stephens, "The Man Who Humbled Kassem Suleimani"

55 יהונתן לוי, "ישראל סימנה מטרה חדשה באיראן – פגיעה באיכות החיים של האזרחים", **הארץ**, 27 באוקטובר 2021. <https://tinyurl.com/yp427jcu>

במאמר שפרסם מכון וושינגטון תיאר האלוף אייל זמיר, לשעבר סגן הרמטכ"ל וכיום מנכ"ל משרד הביטחון, את מה שכינה "גישת המערכה המתמשכת", שאותה "נדרש לאמץ כדי לתת מענה כולל לאתגר שאיראן מציבה". על פי התפיסה שהציג זמיר, אפילו המשא ומתן על הסכם גרעין משמש את המשטר האיראני "כמלכודת, וכמאמץ מרתק ומסיח משאיפתו להגיע להגמוניה אזורית, באמצעות חתרנות ופיתוח מואץ של יכולותיו הטורוריסטיות-חתרניות, הקונבנציונאליות והאזוריות"⁵⁶.

בין העקרונות שזמיר מציע לאמץ במסגרת מה שהוא מכנה "עימות ארוך ומתמשך", שמטרתו ניצחון על שאיפותיה האזוריות של איראן, הוא מזכיר "הרחבת מערכת המערכה בין המלחמות למערכה אזורית – לאמץ את המודל והניסיון הישראלי להרחבת המב"ם לכדי תפיסה אזורית שמטרתה להחליש את איראן, משה"מ [משמרות המהפכה] ויכולותיה האזוריות בפעולות ב'חתימה נמוכה' מתחת לסף המלחמה, ושמירת 'מרחב ההכחשה'⁵⁷. המב"ם לא נעצרה במרחב היבשתי. החל משנת 2019 ניהלה ישראל מערכה לסיכול ניסיון איראני לממן את חזבאללה באמצעות מערך של הברחות דלק מאיראן לסוריה בדרך הים, ולהעביר אמל"ח בציר הימי. בין הפעולות המוכרות במערכה זו היו תקיפת האונייה האיראנית 'שאהר קורד' ותקיפת ספינת הביון האיראנית MV Saviz בשנת 2021, המיוחסות לישראל. איראן הגיבה בתקיפת אוניות סוחר שיש להן קשר לחברות ישראליות, והיקף הפעולות הישראליות צומצם.

השינוי בתקיפות המב"ם בסוריה – 2022-2023

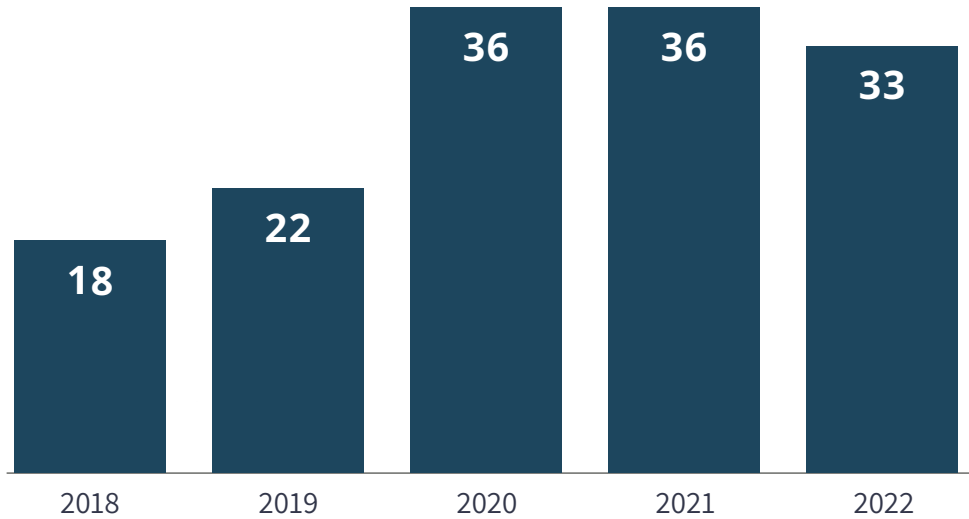
ככל שמעמדו של בשאר אל-אסד הלך והתייבב, השתנה גם אופיין של תקיפות המב"ם. כמחצית מהתקיפות האוויריות בסוריה ב-2022 לא בוצעו נגד העברות אמל"ח או כוחות פרואיראניים, אלא נועדו לפגוע ביעדי המשטר הסורי. 52 אחוזים מיעדי המשטר שהותקפו היו מטרת של צבא סוריה, ו-29 אחוזים מהתקיפות כווננו נגד יעדי תשתיות לאומיות סוריות, שדות תעופה ונמלים. בשונה מתקיפות בשנים הקודמות, אשר כווננו למחסן או ליעד נקודתי הקשור להעברת אמל"ח, ארבע התקיפות האוויריות שבוצעו במהלך 2022 לעבר שדות התעופה הבינלאומיים בדמשק ובחלב הובילו להשבתתם.

56 אייל זמיר, **המערכה האזורית נגד איראן על השליטה במזרח התיכון**, תרגום מאמר שהופיע בהוצאת <https://tinyurl.com/3rjb78ap>, 2022, The Washington Institute for Near East Policy

57 שם, 27.

יש להסיק מכך שבשנתיים האחרונות יש לתקיפות של ישראל, שהתרחבו גם גיאוגרפית (בינואר 2023 דווח על מספר תקיפות בגבול עיראק סוריה),⁵⁸ מטרה נוספת פרט לסיכול העברות אמל"ח או ההתבססות האיראנית בשטח סוריה: הפעלת לחץ על משטר אסד, כדי שזה מצידו ילחץ על האיראנים להפסיק את מאמצייהם בתחומים אלה.⁵⁹ זאת למרות שספק אם יש ביכולתו של אסד, גם אם ירצה, להשפיע באמת על התנהגותה של איראן.

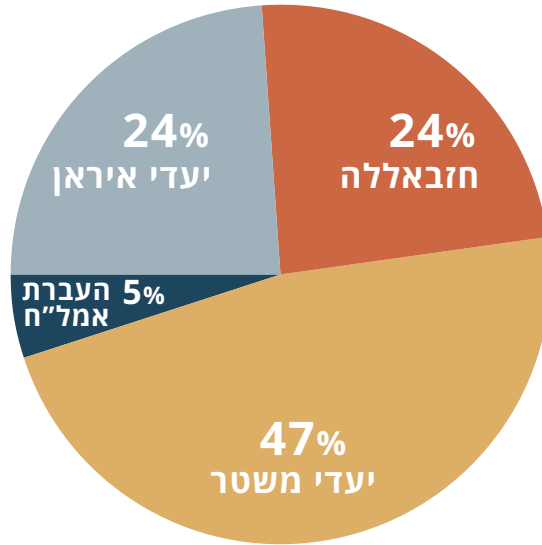
תרשים מס' 3: תקיפות במב"ם 2018-2022

58 דניאל סלאמה, "דיווחים: עוד משאית עם נשק איראני הותקפה בגבול סוריה-עיראק; 10 הרוגים בתקיפה אמש", Ynet, 30 בינואר 2023. <https://tinyurl.com/2npfk2v>

59 עדן כדורי, "המב"ם בסוריה: תמונת מצב ומגמות עיקריות", המכון למחקרי ביטחון לאומי, 26 בפברואר 2023. <https://tinyurl.com/yckszrvs>

תרשים מס' 4: יעדי התקיפות האוויריות בשנת 2023

לסיכום ניתן לומר כי עם השנים הלך והתרחב היקף התקיפות במסגרת המב"ם, ויחד איתו גברה גם היומרה לשנות את המציאות בעזרת הפעולה הקינטית (להשפיע על המשטר בסוריה, לשנות את מהלכיה האסטרטגיים של איראן), ולא רק לגרוע מן האויב יכולות. במקביל הוענקה לפעילות במב"ם משמעות תפיסתית רבה יותר במסמכי היסוד של צה"ל, ובצידה קשב הולך וגובר של הדרג המדיני והפיקוד הצבאי.

אלא שעם יומרות גדולות אלה משתנים גם הכלים שבהם יש לבחון את הצלחת המב"ם: לא רק ספירה פיזית של יכולות (כמה טילים מדויקים או סוללות נ"מ יש לחזבאללה) אלא גם בחינה מעמיקה של תגובת היריבים השונים ושל השינוי האמיתי בתמונה האזורית. כאמור, השתנות דרכי הפעולה של האויב, ובעיקר העברת ייצור אמצעי לחימה לאזורים הנחשבים קשים יותר לתקיפה ישראלית, יצרה מצב שבו קשה כיום לאמוד את הצלחתה של המב"ם אפילו באשר ליעדיה הראשוניים, ובראשם מניעת התעצמותו של חזבאללה בכלי נשק מתקדמים. מנגד, המערכה דווקא סייעה להיווצרותם של שינויים באזור שאינם מיטיבים עם ישראל.

השתנות האויב: "המב"ם שכנגד"

השינוי שלפיו המב"ם אינה מיועדת נגד מטרות ספציפיות, ובפרט התחמשות חזבאללה או התבססות שלוחים איראניים בסוריה, אלא כמערכה להשגת יעדים רחבים יותר, שינה גם את תפיסתה של איראן לגבי האירועים ואת מהלכיה בפועל. ראש אמ"ן אלוף אהרון חליוה אמר זאת במפורש: "מדינת ישראל, בגלל שורה שלמה של צעדים שאינם קשורים רק למב"ם, הביאה את עצמה להיפוך מהשורות האחוריות לשורה הקדמית של החיכוך עם איראן. צריך להגיד בפה מלא: בראייה האיראנית לפחות, איראן נמצאת בעימות ישיר עם מדינת ישראל. זה כתוצאה מזה שמייחסים לנו תקיפות ישירות על אדמת איראן, וכתוצאה מזה שאנחנו פוגעים באיראנים במקומות שונים ובמדינות שונות. ישראל, וראוי שהדברים ייאמרו, נחשבת היום בעיני האיראנים אולי לאויב מספר אחת שלהם".⁶⁰

משמעות דבריו של ראש אמ"ן היא דרמטית: הפעולות וההצהרות של ישראל הן שגרמו לאיראן, שמבחינתה ישראל הייתה "בשורות האחוריות" של אויביה, להתמקד בישראל כאויב שיש לפעול נגדו. על רקע זה התעצבה תפיסת "מב"ם שכנגד", שבאה לידי ביטוי חריף במיוחד במהלך 2023: ציר התנגדות, ששותפים לו גופים שלכל אחד מהם יש סדר יום משלו, אבל הם חוברים ליצירת מלחמת התשה נגד ישראל תוך התלכדות זירות ויצירת סכנה לעימות רב־זירתי.

עד שנת 2022 נענו האיראנים לדרישה של משטר אסד להימנע מתגובה נגד ישראל משטח סוריה, ואולם מאז החלו להגיב לפעולות "החתול הגדול" (אם להשתמש בדימוי של נתניהו), ועשו זאת אל מול מי שהם תופסים כ"חתול הגדול" של ישראל: ב־2022 התרחשו חמש תקיפות שיוחסו למיליציות איראניות בסוריה וכוונו לעבר בסיסים אמריקאיים וכוחות הקואליציה הבינלאומית, ככל הנראה בתגובה לתקיפות האוויריות של ישראל. ב־2023 נרשמו (עד כה) ארבע תקיפות באמצעות כטב"מים ורקטות שיוחסו למיליציות שיעיות, לעבר בסיס אל־תנף והבסיס האמריקאי בדיר א־זור.⁶¹ בחודש מארס 2023 אף נהרג קבלן אמריקאי בתקיפת בסיס אמריקאי בידי מיליציה פרו־איראנית, שבוצעה בתגובה לתקיפות הישראליות. כך נוצרה משוואת תגובה שמסכנת את הנוכחות האמריקאית

60 ראיון עם ראש אמ"ן, כנס "איראן, ישראל והציר השיעי – 2023, שנת העימות?", המכון למחקרי ביטחון לאומי, 21.11.2022, [סרטון], <https://tinyurl.com/yunsr67d>

61 כדורי, "המב"ם בסוריה – תמונת מצב ומגמות עיקריות".

בסוריה ועלולה לשחוק את המחויבות האמריקאית לשמר את נוכחותה בשטח המדינה, לנוכח חשש מאובדן חיי אדם מקרב כוחותיה. ההקשר הצירי הוא גם הרקע הסביר לפיגוע במגידו ששילח חזבאללה לתוך ישראל במארכ 2023.⁶²

הדיון על אודות המב"ם בקרב גורמי ציר ההתנגדות והתקשורת הפועלת מטעמו התחדש סביב חתימת הסכם הגבול הימי בין ישראל ללבנון באוקטובר 2022. בראייתם, תפנית באסטרטגיה של חזבאללה היא שהובילה להסכם: חזבאללה עבר מאסטרטגיה של הרתעת ישראל ממלחמה לאסטרטגיה של איום במלחמה. זאת ועוד, האיום במקרה זה נגע למשאב טבע אסטרטגי ולא דווקא הושמע על רקע ביטחוני-צבאי כבעבר.⁶³ מכאן המסקנה היא כי חל שינוי במאזן האסטרטגי בין ישראל לחזבאללה, באופן המערער את הישגי המב"ם.⁶⁴

רצף התקיפות שביצעה ישראל במסגרת המב"ם מאז 2022, כפי שהוא נתפס בקרב גורמי ציר ההתנגדות, שיקף חריגה מכללי המשחק של המערכה. העיתונאי הסורי עבד אל-מנעם עלי עיסא התייחס לסוגיה במאמר בעיתון הממלכתי אל-זוטן, שכותרתו "ישראל משתוללת [...] מדוע השתנתה האסטרטגיה?" לטענתו, "ההשתוללויות של ישראל בנמלי התעופה [במסגרת תקיפות המב"ם] הם חצייה של הקווים האדומים והפרה של כללי העימות". לדידו, גם בהתייחסות הסורית לפעולות ישראל אמור לחול שינוי. הוא הצביע על כך שהשיח הסורי הפך לעומתי יותר ביחס לעבר, וכי יש ציפייה בקרב העם להגיב נגד ישראל, קל וחומר שעה שסוריה ממצבת מחדש את מעמדה וריבונותה במרחב המזרח-תיכוני. הוא הוסיף כי המב"ם יצרה מצב שבו ידה של ישראל על העליונה, אבל המערכה הרחבה צפויה להשתנות לרעתה: "התבוסה במלחמת ששת הימים הובילה למלחמת יום הכיפורים, ועל היגיון זה אפשר לומר כי המשוואות האזוריות והבינלאומיות יכולות להוליד משוואות חדשות, שבמסגרתן תגיע התגובה".⁶⁵

62 ניר דבורי, "הפרשה הביטחונית בצפון: מחבל חדר מלבנון והטמין מטען בצומת מגידו", N12, (15 במארכ 2023) <https://tinyurl.com/293f3exs>.

63 ש.ם.

64 רפיק ח'ורי, "אי אג'ובה לאסא'לה מא בעד אלתפא'ק" ["אלו תשובות יש לשאלות לאחר ההסכם?"] איאלאף, 16 באוקטובר 2022, <https://elaph.com/Web/NewsPapers/2022/10/1488981.html>.

65 עבד אל-מנעם עלי עיסא, "אשרא'יל תערבד.. למאד'א תע'ירת אלתראתג'יא" [ישראל משתוללת... מדוע השתנתה האסטרטגיה?], אל-זוטן, 9 בדצמבר 2022, <https://tinyurl.com/4trpvsbb>.

בשורה התחתונה, פרויקט הדיוק של חזבאללה ויצירת נוכחות איראנית בסוריה נפגעו מפעולות המב"ם, אך לא נבלמו.⁶⁶ לדברי ד"ר מיכאל מילשטיין, "עשורים רבים של פגיעות במוקדי ידע, סיכול של העברות אמל"ח והרס מתקנים שיועדו לשדרוג יכולות צבאיות, לא הביאו עד היום לחשיבה ביקורתית נוקבת בקרב גורמי מחנה ההתנגדות באשר ליעדיהם האסטרטגיים או למתוויו הפעולה שבהם הם נוקטים. ניכרת אומנם למידה המביאה לשיפור יכולות הפעולה, ההונאה וההסוואה של שחקני מחנה ההתנגדות, אך לא נכונות לנסיגה כוללת מהמאמצים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהמשך ואף בהגברת הניסיונות של איראן, חיזבאללה וחמאס לשיפור יכולותיהם לקראת העימותים הבאים".⁶⁷

במקביל העצימה המב"ם תהליכים אזוריים שהאפקט שלהם בעייתית לישראל ואף עלול לקרב אותה למלחמה הבאה במקום להרחיק אותה – ובראשם הצבת ישראל כאויב מרכזי של איראן, כפי שעולה גם מדברי ראש אמ"ן, ועיצוב תפיסת "מב"ם שכנגד", שבמרכזה ניסיון מתמשך לפגיעה בישראל בתגובה למבצעי המב"ם שלה.

התחזקות ציר ההתנגדות

המב"ם לא השפיעה ולא יכלה להשפיע על המגמות המתמשכות במזרח התיכון – שחלקן, בפרט בשנת 2023, אינן חיוביות לישראל. התרחקותה הנמשכת של ארצות הברית מהאזור וכניסת המזרח התיכון ל"עידן של דטאנט", שמשמעו התקרבות בין אויבים ותיקים, חיזקו את מעמדה האזורי של איראן: ב-2023 חודשו יחסיה עם ערב הסעודית (בתיווכה של סין, הרואה בוואקום שהותירה אחריה ארצות הברית הזדמנות ליצור בסיס כוח במאבק על ההגמוניה הגלובלית); סוריה של אסד החלה תהליך שיבה לחיק העולם הערבי, ובמאי 2023 הוחזרה לליגה הערבית. בה בעת דווח על צפי לפגישה בין נשיא מצרים א-סיסי למקבילו האיראני אבראהים ראסי. גם ארגונים נוספים המשתייכים לציר זכו לחיבוק מצד גורמים אזוריים, ובראשם ערב הסעודית, שישראל קיוותה לראותם לצידה בחזית של מאבק כנגד איראן – דבר שבא לידי ביטוי מוחשי בביקור צמרת חמאס בערב הסעודית באפריל 2023. התהדקות התפיסה הצירית והנרטיב של התלכדות הזירות תרמו גם לחיזוק מעמדו של נסראללה, הנתפס בעיני עצמו ובעיני שותפיו לציר כמכיר טוב מכולם את ישראל

66 יניב קובוביץ, "צה"ל: איראן וחיזבאללה מאיצים פרויקט לדיוק טילים בלבנון", **הארץ**, 29 באוגוסט 2019. <https://tinyurl.com/mr2dzeh5>

67 מילשטיין, "אל-מערכה בין אל-חורוב – תפיסת המב"ם בעיני האויב", 70.

וכזה שהיטיב מכולם להתמודד איתה. במילותיו של ראש אמ"ן, "חזבאללה הם מזמן לא שלוחים של איראן, הם חלק בלתי נפרד מתהליך קבלת ההחלטות בטהראן [...] זה כבר לא הדין האם חזבאללה הוא מגן לבנון, מגן העדה השיעית, או מגן איראן והוא רק חלק מהציר. הוא הציר".⁶⁸

תוצאת מעמד מחוזק זה של חזבאללה היא דואלית: מצד אחד, יש בו כדי להטיל הגבלה מרסנת על הארגון, המודע לכך שהתלקחות אפשרית עלולה להוביל לא רק לחילופי אש של כמה ימים, הניתנים להכלה על ידי שני הצדדים, אלא גם למערכה רבתי שבה הוא יהיה הניזוק העיקרי. ואולם בה בעת, ייתכן שיש במעמד האזורי המחוזק שלו כדי להעצים את מה שנראה כביטחונו העצמי המופרז של נסראללה, שבשלו, לדברי ראש אמ"ן, "נסראללה קרוב לטעות שתדרדר אותנו למערכה גדולה".⁶⁹

גורם נוסף שיש להביא בחשבון הוא רוסיה. תמיכתה הצבאית הניכרת של איראן ברוסיה במלחמה באוקראינה יצרה בוודאי "חוב" מסוים של רוסיה כלפיה (ראש אמ"ן: "אין דבר כזה בין מדינות שאין גמול, אחרת אין עסקה [...] אני מקווה שהרוסים ידעו לאזן חלק גדול מהמענה או מהתגמול שהם נותנים לאיראנים").⁷⁰ רוסיה אינה שייכת לציר העוין את ישראל, אבל עמידת איראן לצידה, לאחר שקודם לכניסת כוחות צבא רוסיה לסוריה איראן וחזבאללה הם שהושיעו את משטר אסד, מקרבת את האינטרס הרוסי לזה של איראן והציר. עבור סיועה איראן עלולה לגבות מחיר, ייתכן שבמובנים של הרחבת חופש הפעולה לפעילותה בסוריה, ואולי אף בהסכמה רוסית להגן על נכסים איראניים מפני התקפות ישראליות. בשנת 2022 רוסיה גם החריפה את נוסח הגיבויים לתקיפות הישראליות, ואף איימה לגבש הצעת החלטה במועצת הביטחון של האו"ם שתכלול גינוי לתקיפות ואזהרה מפני ערעור היציבות ופגיעה בריבונות הסורית (ההחלטה לא עלתה לדין בסופו של דבר). אפשר שאיראן תלחץ על מוסקבה להגיב באופן תקיף יותר על הפעולות הישראליות נגד יעדים איראניים בשטח סוריה, ואף תדרוש מרוסיה תגמול אחר שיפגע במאמצים הישראלים לשבש את ההתבססות האיראנית במרחב הסורי.

68 ראיון עם ראש אמ"ן, כנס "איראן, ישראל והציר השיעי – 2023, שנת העימות?"

69 ראיון עם ראש אגף מודיעין, צה"ל אלוף אהרן חלויה, כנס הרצליה, המכון למדיניות ואסטרטגיה אוניברסיטת רייכמן, 23 במאי 2023, <https://tinyurl.com/47bbdk5n>

70 ראיון עם ראש אמ"ן, כנס "איראן, ישראל והציר השיעי – 2023, שנת העימות?"

בכל הנוגע לזיקה בין המב"ם לבין אתגר הגרעין האיראני, יש להניח שהמערכה – בייחוד בשנים האחרונות, כאשר חלק הולך וגדל של הפעילות מכוון למטרות איראניות, כולל על אדמת איראן – נתפסת בטהראן גם כחלק מתפיסת "מקסימום לחץ" על איראן, שמובילה ישראל.

אם מקבלים את ההנחה שהתגרענות איראן תוכרע בראש ובראשונה בהחלטה של המשטר להגיע לפצצה (החלטה שלדברי ראש אמ"ן ב־2022 טרם נפלה),⁷¹ אזי יש להניח שפעולות כוחניות נגד איראנים ועל אדמת איראן נתפסות בעיני המשטר כניסיון לדחוק אותו אל הקיר ולהכריעו. יחד עם ההנחה האיראנית שישראל דחקה בארצות הברית לפרוש מהסכם הגרעין ב־2018, להפעלת הכוח ולהצהרות על "מערכה נגד איראן" עלול להיות אפקט, חשוב גם אם כי לא מכריע, שידחף את המשטר לעבר החלטה לפרוץ את סף הגרעין.

התפתחותה של סכנת העימות הרב־זירתית

התגבשות ציר ההתנגדות, בין השאר מתוך חיפוש מענה לפעולות המב"ם, מגבירה את מה שמסתמן כאיום הייחוס העיקרי העומד בפני ישראל: מערכה רב־זירתית, שתתרחש בזמנית הן בגבולות ישראל (לבנון ועזה), הן בפעולות טרור נרחבות בשטחי יהודה ושומרון ואף מהומות בתוך ישראל עצמה, בתוספת אש טילית ממעגלים רחוקים – עיראק, איראן עצמה ואף תימן.

השיח סביב העימות הרב־זירתית התגבר מאוד בשנה האחרונה, ולפי דיווחים אף עמד במרכז הדיונים לקראת גיבושה של התוכנית הרב־שנתית הקרובה של צה"ל.⁷² תרמו לכך אירועי 'שומר החומות' במאי 2021, כאשר התלקחו מהומות בערים בתוך ישראל במהלך סבב לחימה עם חמאס, ואירועי אפריל 2023, אז פרץ – בין השאר בעקבות פעולות של צה"ל והשב"כ לסיכול טרור בהשראת חמאס ביהודה ושומרון ועל רקע מתיחות שיצרו צעדים של שרי ממשלה, שהתפרשו בצד הפלסטיני כחלק מכוונה לשנות את הסטטוס קוו בהר הבית – סבב לחימה נוסף בגבול הרצועה. במהלך הסבב נורו לשטח ישראל רקטות מהרצועה וגם 34 רקטות משטח לבנון, וכן בוצע ירי משטח סוריה.

71 ראיון עם ראש אגף מודיעין, כנס הרצליה.

72 אמיר בוחבוט, "מתכונן לעימות עם איראן ולמערכה רב זירתית: התוכנית של צה"ל נחשפת", וואלה!
7 במאי 2023. <https://tinyurl.com/5t3krsvm>

היורים היו שלוחי חמאס שם, אך ברור שהירי לא יכול היה להתבצע אלא בידיעת חזבאללה (מה גם שמנהיג חמאס אסמאעיל הנייה שהיה באותה עת בלבנון ונפגש עם נסראללה). גם התגובה הישראלית המאופקת מאוד (שנסראללה לעג לה בטענה שצה"ל הפציץ "מטע בננות") העידה כי ישראל מניחה שתגובה חמורה יותר עלולה לגרום להתלקחות רבתי. עימות כזה עלול להתלקח בהוראה איראנית בעקבות תקיפה ישראלית של מתקני גרעין, ואף באורח בלתי מתוכנן, כתוצאה ממתיחות בהר הבית או פעולה נקודתית ביהודה ושומרון או ברצועת עזה, אשר תידרדר ותגרור כניסת ארגונים נוספים למערכה.

המב"ם וצה"ל

השפעת המב"ם על המוכנות למלחמה

המב"ם היא הביטוי המובהק ביותר של היכולות המתקדמות של ישראל – צה"ל וארגוני המודיעין – להשגת מודיעין מדויק ולהפיכתו לבסיס לפעולה כירורגית. בעשור האחרון דווח כי הותקפו יעדים ברזולוציות שונות, משיירות נשק ועד מזוודות שנחתו בשדה התעופה הבינלאומי של דמשק, תוך הקפדה מרשימה על פגיעה ביעד עצמו והימנעות, אם הוחלט כך, מפגיעה בחיי אדם – בין השאר כדי לשמור על הקווים האדומים שנקבעו על ידי הצדדים במהלך הזמן.

תקיפות אלה סייעו בהשגת המטרה המרכזית כפי שהוגדרה – פגיעה ביכולות האויב וסיכול כוונותיו מבלי להידרדר למלחמה רבתי. ברור גם כי "השרירים" של המערכת האופרטיבית העוסקת במב"ם – יחידות המודיעין, חיל האוויר ומפעילי החימוש המדויק, ואפילו מי שעוסקים בתיאום לשם מניעת חיכוך (deconfliction) עם גורמים כגון רוסיה – התפתחו מאוד, עד כדי יכולת לבצע מספר רב של תקיפות, תוך אמון רב של מקבלי ההחלטות ביכולתו של צה"ל לעמוד במשימה.

ואולם במקביל הלך והתרחב הפער בין "צה"ל של המב"ם" ל"צה"ל של המלחמה". מדובר לא רק בהשקעת המשאבים העצומה בכסף ובכוח אדם אלא גם בקשב הפיקודי שנשאב, בדרך הטבע, ל"מערכה של עכשיו". לא פחות מזה ניכרה התרגלות לסטנדרטים של שליטה מודיעינית מוחלטת, יכולת לפעול כירורגית, הסתמכות על פעולה מנגד שאין בה הסתכנות בלחימה החותרת למגע קרוב (stand in) ודגש על אפס נפגעים לכוחות צה"ל. אך אלה לא יתקיימו בתרחיש של מערכה נרחבת, והשאלה אם וכיצד צה"ל ומפקדיו יצליחו לבצע בזמן את ההתאמה הנדרשת אליה נעשית חשובה יותר ויותר.

רוב מניינו ובניינו של צה"ל אינו מעורב כלל במב"ם. בניגוד לדוגמאות שהובאו קודם לכן – אשר הראו כי סטנדרטים גבוהים של רוח לחימה וחוסר השלמה עם אי-ביצוע, שנקבעו ביחידות קטנות ב"מב"ם" של פעולות התגמול, חלחלו לצה"ל כולו – יש במב"ם משום "פינוק" טכנולוגי, מודיעיני ומבצעי, המרחיב את הפער בין הגורמים העוסקים בו לבין אלה שלא, ובראשם זרוע היבשה.

בהקשר זה יש להזכיר את דבריהם של ראש אגף המבצעים לשעבר האלוף ניצן אלון ודנה פרייזלר-סווירי, כי "היתרונות של המב"ם שהיא משחיזה יכולות מבצעיות מסוימות, ובתנאים מסוימים היא יוצרת התנסות וחיכוך. אולם רוב סד"כ צה"ל אינו מעורב במב"ם. ראשית, במב"ם עוסקות קבוצות מסוימות בחיל האוויר, באמ"ן ובמטכ"ל ונישות מסוימות מאוד בחיל הים וביבשה. לכן יכולה להיווצר אשליה שצה"ל פועל, מצליח, משתכלל ולומד, אבל אלה נוגעים רק לחלקים מאוד מסוימים בצה"ל. שנית, גם בקרב הגורמים שעוסקים במב"ם אין דמיון בין העיסוק הממוקד של חיל האוויר ואמ"ן במבצע תקיפה מסוים, שבו ההכנה ממושכת ושבנו מרוכזים כל הקשב והיכולות, ומגיעים לתוצאה מעולה, לבין **התנאים במלחמה**" [ההדגשה במקור].⁷³

מספר דוגמאות ממחישות חשש זה. בימי האינתיפאדה השנייה, בשנות הלחימה של צה"ל בטרור, נהגו מפקדיו לפטור במשיכת כתף את מי ששאל מתי תרגלו הלוחמים והמפקדים פעולה במסגרות גדולות, או אפילו מתי לאחרונה נסעו שריונאים בטנק שלהם במסגרת תרגיל מחלקתי או פלוגתי. המפקדים טענו בתשובה כי העימות ביהודה ושומרון העמיד חיילים רבים תחת אש, ויש בכך כדי לייצר מוכנות למלחמה העולה על מה שניתן להשיג בתרגילים. כשנדרש צה"ל לעבור ל"מוד מלחמה", אפילו במערכה מוגבלת יחסית דוגמת מלחמת לבנון השנייה, צפו הקשיים במלוא עוצמתם בתפקוד הן ברמת הפרט והצוות והן במסגרות גדולות.

בהקשר שונה אך קרוב, העובדה שחיל האוויר אינו מתמודד עם חילות אוויר יריבים כבר עשרות שנים, והתרגל לפעולה באפס תקלות ואפס נפגעים, יצרה הילה שהפכה את עצם היפגעותו של כלי טיס מאויש לאירוע שיכול לשנות את קבלת ההחלטות ולייצר לאויב "תמונת ניצחון". במלחמת לבנון השנייה פעל חיל האוויר תחת הגבלות קשות, שפגעו במידה משמעותית באפקטיביות של הסיוע שלו לכוחות היבשה; נפילתו של מסוק יסעור בעת הטסת כוחות, במהלך האחרון של המלחמה, עצרה בפועל את התמרון כולו. אפילו בהקשר של מלחמת רוסיה-אוקראינה הוזכרה (גם על ידי גורמים בכירים) הפלתו האפשרית של מטוס של חיל האוויר על ידי הרוסים כסכנה שצריכה להשפיע על מדיניות ישראל באירוע גלובלי בעל משמעויות מדיניות מרחיקות לכת.

המב"ם עודדה גם את החשיבה שלפיה עליונות טכנולוגית תפתור הכול, ולכן יש להנחילה גם בתנאים שספק אם תפעל בהם באורח מושלם, בראש ובראשונה בתמרון היבשתי. כשם שמפקדים העידו לאחר מלחמת לבנון השנייה כי הם התקשו לעשות את המעבר מן הפעילות

73 אלון ופרייזלר-סווירי, "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב", 23.

ביהודה ושומרון ללחימה מול אויב במערכה, כך מבקש צה"ל למצוא לסוגיות כמו התמרון היבשתי פתרונות קסם טכנולוגיים, שספק אם אכן יתפקדו בתנאי הכאוס של המלחמה. במישור הפיזי, "קרב החימושים" שהתפתח במסגרת המב"ם – שבו חיל האוויר מטיל כמות הולכת וגדלה של חימושים יקרים וארוכי טווח, המתעצמת ככל שהאויב משקיע מאמץ ביירוטם, ומפנה לכך את האמצעים שהוקדשו בעבר לפגיעה במטוסים עצמם – הוזכר כגורם חשוב במה שכונה "האנורקסיה" של צה"ל, הפוגעת ביצירת המלאים הדרושים לעת מלחמה. בלי להיכנס למספרים מדויקים, מספיק להכפיל את המספר שבו נקב האלוף (מיל) אמיר אשל ("שלוש ספרות") של כמות החימושים הנדרשת כדי להבטיח פגיעה במטרות, על מנת להבין שמדובר במספרים שיש להתחשב בהם ביחס לכמות שצה"ל מבקש לאגור לקראת תרחיש הייחוס שאליו הוא נערך.

ואחרון ואולי חשוב מכולם, הנחיית-העל (הלא-מוצהרת אך ברורה בפועל) של המב"ם "רק שלא תהיה מלחמה" עלולה לפגוע בכלל שטבעו אלון ופרייזלר-סווירי, אשר לפיו "הרוצה במב"ם ייכון למלחמה". הם מרחיבים ואומרים כי "חיוני לייצר הרתעה שבה הצד השני יבין שאם תתפתח הסלמה רחבה עד כדי מלחמה, ישראל תנצח בה. הרעיון במב"ם הוא לעצור לפני ההידרדרות אבל מעמדת חוזק. לשם כך שני הצדדים צריכים להשתכנע שבמקרה של הסלמה ישראל תנצח בסופו של דבר (בין אם במלחמה ובין אם בהסלמה מקומית) [...] התנאי המרכזי לקיום המב"ם צריך להיות המוכנות להסלמה ולמלחמה כוללת"⁷⁴. ואולם, מהניתוח לעיל עולה כי ספק אם התנהגותם של הצדדים כיום מבטאת ביטחון כזה בתוצאותיו של עימות אפשרי.

לא רק מפקדי צה"ל מתרגלים לכך שמניעת מלחמה היא הציווי העליון מאחורי כל פעולה, אלא גם האויב מניח שישראל תעשה הכול כדי להימנע ממנה, ומוצא דרכים משלו לסכל חלק ממטרות המב"ם ואף להתכונן למלחמה דווקא בחסות הקווים האדומים, שישראל מקבלת אותם. דוגמאות לכך הן העברת ייצור טילים מדויקים לתוך תחום לבנון; הצטיידות במערכות הגנה אווירית שיקשו על פעולה אווירית "סטנד אין" בעת מערכה גדולה; תעוזה הולכת וגוברת של חזבאללה בהפעלת הכוח, דוגמת שיגור כטב"ם אל עבר אסדת הגז 'כריש' קודם לחתימת הסכם הגבול הימי בין ישראל ללבנון. בכל אלה, היבטים בחומר וברוח, יש למב"ם השפעה שלילית על מוכנותו של צה"ל למלחמה.

74 אלון ופרייזלר-סווירי, "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב", 19.

מסקנות והמלצות

ההצלחה המבצעית של פעולות המב"ם והסיפוק מרמת המודיעין חסרת התקדים שהן הביאו לידי ביטוי, הביצוע המדויק ברוב המכריע של הפעולות וכן המניעה הכמעט מוחלטת של נפגעים בצד הישראלי – כל אלה יצרו בישראל מגמות המוכרות מפעולות הביטחון השוטף בימי המערכות הגדולות:

- א. העצמה של ההישגים ותיאבון מוגבר לזכות בנוספים באותה דרך, על אף השינויים המתרחשים בזירה, באזור ובמערכת הבינלאומית, המצריכים חשיבה מחודשת.
 - ב. מסקנות מרחיקות לכת ביחס להשפעת הפעולות על המוכנות למערכה גדולה והרתעת האויב ממנה, תוך תפיסה מצומצמת וכוחנית של המושג הרתעה בכלל.
 - ג. ייחוס משמעות אסטרטגית ואף חידוש תפיסתי למה שהוא בעיקרו צבר של פעולות טקטיות, והקניית חשיבות אסטרטגית מוטעית למערכה נגד יכולות, שמעצם טבעה אינה יכולה להצליח במאה אחוזים או לשנות את האינטרסים הבסיסיים של האויב. זאת תוך התבשמות מכך שישראל גוברת מבחינה קינטית בזירה שבה האויב נחות, והתעלמות מהישגיו בתחומים חשובים הרבה יותר.
 - ד. התעלמות מן הדרך שבה האויב תופס את המתרחש וייחוס ההתבטאויות בצד השני לתעמולה או לתסכול מההצלחה של ישראל.
 - ה. הכפפת שיקולים אסטרטגיים ואינטרסים מדיניים רחבים יותר לתחזוק המב"ם, למרות הישגיה המוגבלים והעלות הגבוהה הכרוכה בהפעלתה.
 - ו. התעלמות מן ההשפעה של ההשקעה במב"ם על המוכנות למלחמה, הן בהיבט מוכנות הכוח והן בהיבט תפיסת האויב באשר לרתיעתה של ישראל מעימות.
- לנוכח כל אלה, יש לפעול בהקדם למימוש מסקנות מתחייבות:

- לבחון לעומק את מטרות המב"ם, הישגיה וכיווני הפעולה בעתיד, תוך בחינה של השינויים המתחוללים במערכת האזורית והבינלאומית: הפיוס בין מדינות במפרץ לבין איראן; חיזוק מעמדו האזורי של בשאר אל-אסד; ההתקרבות בין רוסיה לאיראן; והתעוזה הגוברת של הציר האזורי בהובלת איראן. זאת תוך הגדרת מצב סיום למערכה, אשר יאפשר לאמוד ולהעריך את הישגיה.

- לשדר בהתעצמות, בהתבטאויות ובפעולה בשטח כי ישראל אינה חוששת ממערכה כוללת ואינה מוכנה להתיישר לפי הקווים האדומים שקובע האויב.
- להכין את צה"ל לתרחיש של מערכה רב־זירתית, תוך בחינה מעמיקה של יכולותיו וחיודוש תשומת לב להיבטים שהוזנחו (בפרט עוצמה יבשתית, לוגיסטיקה, פעולה בכוחות גדולים ובמתאר של "סטנד אין"). במסגרת זו יש לבחון ברצינות מגמות ימרניות בבניין הכוח במעגלים שונים, שספק אם חלקן ייצרו מסה קריטית ראויה להתמודדות אמיתית עם תרחיש רב־זירתי.
- לבחון את המצב בסוריה לאשורו, כולל היווצרות "ארבע סוריות" שונות במאפייניהן עם דעיכת מלחמת האזרחים,⁷⁵ ולעצב דרכי פעולה שונות מול כל אחת מישויות אלה, באופן החורג מהמענה הקינטי־צבאי.
- למקד את פעולת המב"ם הקינטיית אך ורק במטרות ראויות של התעצמות האויב, בדגש על חזבאללה, ולא להעצים יתר על המידה סמלים כמו "התבססות איראנית בסוריה", שלא אחת משמעותם בשטח שולית.
- לקיים חשיבה מחודשת על התועלת הטמונה בתקיפת יעדי משטר אזרחיים (לכאורה) ועל המינון הרצוי בהקשר זה, אל מול העלות שעלולה להיגבות מישראל לנוכח מעמדו המשתנה של אסד והלגיטימציה האזורית שהוא זוכה לה.
- לעצב ולהפעיל באזור דרכי השפעה לא־אלימות, חשאיות ומדיניות, דוגמת אלה שאיראן מפעילה בהצלחה בסוריה. בתוך כך ליצור הבחנה מובהקת בין חזבאללה לממשלת לבנון והעם הלבנוני, כדי להגביר את הלחץ לריסון הארגון.
- לגבש קואליציות אזוריות ועולמיות, לא רק למטרה המוגבלת והכוחנית בתפיסה של "חזית הגנה מול איראן" (תפיסה שהשינויים האחרונים במעמדה של איראן מול מדינות באזור מעידים על כישלונה), אלא במסגרת רחבה יותר שתסייע לחדש עניין אמריקאי באזור ולעצב משקל נגד לעוצמתה הגוברת של איראן.
- לחקור בצה"ל את דרכי הלמידה ועיצוב התפיסות בארגון, ולבחון עד כמה הן מושפעות מהצלחות נקודתיות של הפעלת כוח ושימור הישגים, ולא מהתבוננות מפוכחת לעבר העתיד.

75 ראו כרמית ולנסי, אורנה מזרחי, יורם שוייצר ועדן כדורי, "הזירה הצפונית: אתגר צבאי לצד הזדמנויות לשיתוף פעולה כלכלי ומדיני", המכון למחקרי ביטחון לאומי (2022). <https://tinyurl.com/4z5ak44s>.

